

ELLEN KEYN NÄKÖKULMIA NAISKYSYMYKSEEN, NAISTEN KASVATUKSEEN JA KOULUTUKSEEN 1800- JA 1900-LUKUJEN VAIHTEESSA¹

Juhani Tähtinen

1800- ja 1900-lukujen vaihteen molemmin puolin länsimaissa elettiin taloudellisen ja aatteellisen murroksen pyörteissä: muun muassa teollistuminen ja kaupungistuminen sekä yksilöllisyyden ja vapauden korostus liberalistisessa hengessä haastoivat perinteisen elämäntavan ja traditiot. Ihmiset haavoittuivat voimakkaasti muuttaneella "uudella" ja etsivät omaa identiteettiään vähän samaan tapaan kuin me nyt 2000-luvun taitteen postmodernismin ilmiöiden ja uusliberalististen virtausten keskellä elävät. Myös kasvatuksen ja koulutuksen alueella esiintyi vastaavaa voimakasta vanhan kritiikkiä ja uuden hakua kuin tänään.

1800-luvun loppupuolen ja 1900-luvun alun murros kosketti ja muutti erityisesti naisten elämää ja heihin liittyviä käsityksiä nostaten niin sanotun naiskysymyksen erityisen kiinnostuksen ja debatin kohteeksi. Ehrenreichin ja Englishin mukaan ajan naiskysymyksen perimmäisenä kysymyksenä olivat naisten elämismahdollisuudet, heidän asemansa ja se, miksi he tulisivat modernisoituvassa maailmassa.² Keskustelua käytiin muun muassa naisen perusolemuksesta, asemasta ja roolista perheessä ja yhteiskunnassa. Tähän liittyi myös kasvavan eksperttien joukon ja neuvontajärjestelmien muodostuminen äitiyden, lastenkasvatuksen ja kotitalouden ympärille.³ Myös naisten kasvatuksen ja koulutuksen asteittainen muuttuminen, lisääminen, formalisoituminen ja ammattisuuntautuminen liittyi tähän murrokseen näkyvänä osana.⁴ Kyse oli siis pitkälti naiseuden, äitiyden ja yleisemminkin naisten aseman ja myös naisten kasvatuksen koulutuksen uudelleen määrittelystä.

¹ Artikkelin on aiemmin julkaistu teoksessa Minna Vuorio-Lehti ja Marjo Nieminen (toim.) 2003. Kasvatustieteen nyt: Makro- ja mikrotutkimuksesta marginaalisuuden, sukupuolen ja tilan analyysiin. Suomen kasvatustieteellisen seuran Kasvatustieteen tutkimuksia – Research in Educational Sciences 14, 177–210.

² Ehrenreich & English 1993, 14.

³ 1800-luvun lopulla laajeni länsimaissa lääketieteeseen ja psykologiaan perustuva kansanterveysliike. Sen myötä myös lasten hyvinvointiin alettiin kiinnittää enemmän huomiota Suomessakin (Turpeinen 1987, 387–392). Tähän liittyi lastenkasvatusta, äitiyttä ja laajemmin koko kotitaloutta koskevan neuvonnan lisääntyminen, organisointi ja tieteellistyminen (esim. Ollila 1991; 1993). Tämän nousevan kansanterveysliikkeen lähtökohtiin liittyivät enemmän tai vähemmän sosiaalidarwinistiset painotukset ihmisrodun ja tätä kautta kansakuntien rappeutumisen estämisestä ja jalostamisesta. (Mattila 1999; Halmesvirta 1995; ks. myös Kemiläinen 1993; Heln 1997). Myös Ellen Key kasvatustieteellisen ja äitiystieteellisen yksi peruspilari nojasi rohuhygieniaan. Hänen mukaansa lapsilla on oikeus hyvin vanhempiin. Ajan tieteen, lähinnä lääketieteen, avulla tuli tutkia, olivatko vanhemmiksi aikovat sopivia hyviksi vanhemmiksi. Näin voitaisiin estää ihmisrodun rappeutuminen, kuten rikollista luonnetyyppien lisääntyminen. Myöskään perinnöllistä fyysistä tai psykologista sairautta sairastavat eivät Keyn mukaan olisi saaneet synnyttää lapsia. (Key, Barnets århundrade I, 1911, 14–17; 32–33.) Hänen mukaansa rakkautta ei saanut rajoittaa, mutta kylläkin suvunjatkamista silloin kun se oli epäedullista ihmisluvulle. Suvunjalostusnäkökulmien liittyessä ihmisten eettisiin käsityksiin tulitaisiin Keyn mukaan pitämään siivettömänä a) vanhemmuutta, joka ei perustu rakkauteen, b) vastuutonta vanhemmuutta, c) kypsyttyneiden tai rappeutuneiden ihmisten vanhemmuutta, d) kaikkien suvunjatkamiseen soveltuvien puolisoitten vapaaehtoista lapsettomuutta ja e) kaikkia sukupuolielämän ilmauksia, jotka tuottivat haluttomuutta tai kyvyttömyyttä suvunjatkamiseen. Ihmisluvulle on tärkeää, että heikkojen ja huonojen jälkeläisten syntyminen estetään. (Key, Lifslinjer I, 1903, 136.) Ylipäätään Key olisi halunnut rajoittaa vanhempien oikeuksia lastensa suhteen. Jos vanhemmat vahingoittivat lastaan henkisesti tai fyysisesti tai eivät kyenneet hoitamaan lapsiaan, olisi lapset pitänyt erottaa siitä ympäristöstä, joka oli aiheuttanut huonotapaisuuden, ja ottaa heidät yhteiskunnan huostaan. Kehnot vanhemmat eivät nuhtelemalla oppineet kasvatamisen taitoa. Tämä oli perustaltaan yhteiskunnallinen ja sosiaalinen kysymys, ei pelkkä lastenkasvatuskysymys. (Key, Barnets århundrade I, 1911, 44–45.)

⁴ Offen 1998; 2000, 76–85, 108–143; Ehrenreich & English 1993; Korppi-Tommola 1984.

Tässä artikkelissa tarkastelen yhden tämän ajan naiskeskusteluun keskeisesti osallistuneen ja vaikuttaneen Ellen Keyn (1849–1926), ruotsalaisen kulttuuriradikaalin, yhteiskuntakriitikon ja reformi- ja vapaus pedagogiikan yhden tienraivaajan, käsityksiä naisista, heidän asemastaan ja roolistaan yhteiskunnassa. Lisäksi ja ennen kaikkea kirjoituksen fokuksessa on Ellen Keyn aikansa naiskasvatukseen ja -koulutukseen kohdistaman kritiikin ja hänen uusien naiskasvatus- ja naiskoulutuskaavailujensa lähtökohdat.

Ellen Keyn keskeinen teema naiskysymyksen ohella oli muun muassa uuden ihmisyyden ja yhteiskunnan visiointi. Kaikkien, yksilöiden, yhteiskunnan ja koko ihmissuvun, olisi pitänyt tietoisesti ja jatkuvasti pyrkiä syvälliseen uudistumiseen ja todelliseen sivistykseen. Tästä ihannetilasta oltiin kuitenkin kaukana. Ellen Keytä eivät hänen aikansa sivistys, kasvatus ja koulu tyydyttäneet, kuten ei äitiydenkään tila. Hän oli kulttuuriradikaali ja yhteiskuntakriitikko, joka tuomitsi aikansa kapitalistisen yhteiskunnan kovin sanoin. Hänen mukaansa ihmiset elivät kuin koneet, joilta todellisuudessa jäi itse elämä elämättä. Ajan "kilometriitäreitä" leimasi päämäärättömyys, ryhdyttömyys, välinpitämättömyys, piittaamaton ja vääränlainen yksilöllisyys ja myötävirtaan meneminen. Hänen mukaansa elämästä oli kadonnut yhteenkuuluvuuden ja turvallisuuden tunne, jonka perhe oli aiemmin antanut. Vaikka Key näki ihmiskunnan ja ihmisyyden uudistuksen keskeisimmäksi ehdoksi yksilöiden sisäisen vapautumisen ja kehittymisen, oli hänen mukaansa myös yhteiskunnallisissa oloissa ja rakenteissa tapahtuttava samanaikaisesti merkittäviä, aivan perusteisiin saakka meneviä, uudistuksia. Ilman niitä ei esimerkiksi perheisiin, naisten asemaan, lapsiin ja kasvatukseen liittyviä puutteita kyettäisi korjaamaan. Vain täten mahdollistuisi hänen mukaansa kokonaisvaltainen kehitys ja uudistuminen⁵.

"Mutta ei mikään yhteiskunta-olojen uudistus, vaan ainoastaan syvälle tunkeutuva henkinen viljely voi – ja tulee, vaikkakin pitkien aikajaksojen kuluttua – tasottaa itse luonnon määräämät erilaisuudet ihmisten sivistystaipumuksissa. Yhteiskunnallista uudistusta täytyy seurata syvällisempi uudistus, jonka kautta sukupolvi sukupolven jälkeen synnyttää korkeammalle kehittyneen ihmiskunnan. Niin muodoin täytyy meidän laskea vuosisatoja, ehkäpä vuosituhsia, ennen kuin voimme toivoa, että maapallolla asustaa täysin sivistynyt ihmiskunta."⁶

Kaiken kaikkiaan Ellen Key unelmoi uudesta, harmonisesta ja kehittyneemmästä yhteiskunnasta, naiseudesta, äitiydestä, kasvatuksesta, koulusta, sivistyksestä ja siveydestä, jotka olisivat mahdollistaneet "uuden ihmisyyden" ja yhteiskunnan kehittymisen. Jos haluttiin todellisia ja syvälle käyviä muutoksia, olisi kaikkien – yksilöiden, yhteiskunnan ja koko ihmissuvun – pitänyt Keyn mukaan tietoisesti ja jatkuvasti pyrkiä syvälliseen uudistumiseen ja todelliseen sivistykseen. Ellen Keyn yhteiskuntakäsitys, kuten hänen naiskäsityksensäkin, oli perusvireeltään evolutionistinen ja humanistinen. Kaiken päämääränä oli uusi humaani ihmisuus ja yhteiskunta: yhteiskunta, jossa vallitsisivat muun muassa jatkuvan kehityksen periaate (niin yksilöiden kuin yhteiskunnankin suhteen), yksilöllisyys ja sosiaalinen oikeudenmukaisuus, osallisuus, vapaus ja vastuullisuus. Tässä yhteiskunnassa humanistiset arvot olisivat talousarvoja primaarisempia, ihmisten keskinäiset suhteet perustuisivat uusille ja tasa-arvoisille suhteille ja "itsensä kehittämisen" ideaali jatkuvine itseopiskeluineen olisivat keskeisellä sijalla. Jokainen osallistuisi kykyjensä ja taipumuksensa mukaan yhteiseen elämään ja

⁵ Key, Individualismi ja Sosialismi, 1908, passim; Barnets århundrade I, 1911, passim.

⁶ Key, Sivistys, 1909, 40.

yhteiskunnan kehittämiseen. Lisäksi tässä ideaaliyhteiskunnassa perheen ja lastenkasvatuksen arvoitus sekä äitiyden tukeminen ja mahdollistaminen olisivat keskeisellä sijalla.

Ellen Keyn ideaaliyhteiskunnassa individualismin ja sosialismin parhaat lähtökohdat sulautuisivat yhteen; riittävä pysyvyys ja vapaus vallitsisivat samanaikaisesti Tällaisessa yhteiskunnassa ihmisyyttä ja kulttuurin kehittäminen ja kohottaminen saisivat keskeisimmän sijan aineellisen pääoman lisäämisen sijasta: elämä, luonto ja ihminen olisivat kaiken mitta – aidot elämänarvot nousisivat kaikkien muiden arvojen yläpuolelle. Key uskoi vapautuvan runsaasti elämää uudistavaa energiaa, kun ihmiset aikanaan vapautuisivat tuotantoelämän kuolettavasta otteesta. Hänen mukaansa vasta tällaisissa olosuhteissa voisivat yksilöllisyys ja erilaisuus kukoistaa samalla kun ihmisyyttä, hyvinvointi ja onnellisuus, siis täydellinen elämä, voisi todentua. Ihmisistä tulisi oman elämänsä subjekteja. Tällainen yhteiskunta sallisi rikkaamman elämän ja loisi perustan yhteiskuntajärjestelmän jatkuvalla uudistumisella, tähdensi Key. Tässä naisilla ja äideillä oli tärkeä rooli – "kansan ensimuodostus tapahtuu äitien polvilla".⁷ Onkin sanottu, että Keyn feminismin ydin perustui ajatukseen vahvasta äitiydestä, sisäisestä voimasta ja naisten seksuaalisesta vapaudesta⁸.

Näkemyksiä naiseuden perusolemuksesta, naisten asemasta ja merkityksestä 1900-luvun taitteessa

"Minun näkemykseni mukaan ei siis 'yleisesti inhimillinen' alue tule korkeimmaksi. Niin, sitä ei oikeastaan ole olemassakaan. Sillä yleisesti inhimillinen on molemmissa sukupuolissa kuitenkin niin, että yhdessä tapauksessa se on erikoisesti miehisen, toisessa erikoisesti naisellisen tekijän läpäisemä. Olen vakuuttunut siitä, että mitä säteilevämmän terve ruumiiltaan ja sielultaan harmonisemmin kehittynyt nainen on, sitä kiinteämmin ja hienommin ovat hänen sukupuolensa erityispiirteet kietoutuneet yhteen hänen koko olemukseensa."⁹

Ellen Keyn naiskasvatuksen ja naisten koulutuksen kritiikki ja uuden visiointi liittyivät niin saumattomasti hänen naiskäsityksensä peruslähtökohtiin, että näiden yleisluontoinen tarkastelu on tässä paikallaan samoin kuin Keyn ja porvarillisen naisasialiikkeen edustajien naiskäsityksen erojen tarkastelu.¹⁰ Se avaa omalta osaltaan tien hänen naiskäsityksensä lähtökohtiin, samalla kun se sijoittaa hänet aikansa kontekstiin.

Keyn mukaan hänen aikansa ruotsalaisia moderneja naisia vaivasi sisäinen kodittomuus ja vapauden kaipuu. Työssäkäynnistä oli tullut heille itseyden ja itsekunnioituksen perusta. Naiset olivat menettäneet naisellisuutensa, elämänilon ja harmonian. Heidän elämänsä oli pinnallista, kulutukseen ja nautinnonhaluun suuntautuvaa. Heistä oli tullut itsekkäitä ja kylmiä egoisteja, jotka vaalivat vain

⁷ Key, Individualismi ja Sosialismi, 1908, 41–54; Missbrukad kvinnokraft 1981, 51; Kvinnopsykologi 1981, 87.

⁸ Lindholm 1991, 129.

⁹ Key, Kvinnopsykologi 1981, 85; ks. myös Kvinnorörelsen 1909, 112–113.

¹⁰ Tässä artikkelissa keskitytään lähinnä Keyn ja 1900-luvun taitteen porvarillisen naisasialiikkeen näkemyksiin naisesta ja naisten asemasta. Lukijan on hyvä pitää mielessä, että filosofeja (ks. Lloyd 2000; Alanen, Haaparanta & Lumme 1985; Rosemary 1977) ja lääketieteen edustajia (Berriot-Salvadore 1993) on kautta aikojen kiinnostanut naisen olemus ja hänen roolinsa perheessä ja yhteiskunnassa. Myös feminismin juuret ulottuvat 1900-luvun taitetta pidemmälle (esim. Offen 2000; Lindholm 1991). 1900-luvun taitteen naiskäsityksen erityispiirteet liittyvät ennen kaikkea uudenlaiseen yhteiskunnalliseen kontekstiin, jonka seurauksena naisen asema ja elämä muuttui asteittain. Samanaikaisesti naiskäsityksen ja naisten aseman ympärille syntyi spesifejä naisten itsensä organisoimia naisasialiikkeitä ja kysymystä käsiteltiin aiempaa enemmän kirjallisuudessa ja lehdistössä.

omia oikeuksiaan ja persoonallisuuttaan uhraten kaikki tunnearvonsa tämän saavuttamiseksi. He suuntautuivat elämän keskuksesta (perheestä) pois päin.¹¹

Keyn mukaan kapitalistinen yhteiskunta ja suurteollisuus oli pakottanut naiset työmarkkinoille kodin ulkopuolelle. Heidän kohtalonaan olivat kuolettavat ja alipalkatut työt. Kodin ulkopuolinen työssäkäynti söi naisten elinvoimat väistämättä yksinkertaisesti jo senkin takia, että naiset joutuivat tekemään kaksinkertaisen työn, kun he ansiotyön ohella hoitivat kodin velvollisuudet. Kaiken kaikkiaan naisten työssäkäynti kodin ulkopuolella oli Keyn mukaan naisten voimavarojen väärinkäyttöä, joka tukahdutti heidän persoonallisuutensa ja hävitti heidän intuitiivisia ja vaistomaisia voimiaan.¹² Key näki ajan naisasialiikkeen olevan osasyllinen kehityssuuntaan, joka tuhosi naiseuden ja naisten oman kehityksen perustat. Hän itse etäännytti asteittain traditionaalisesta naisliikkeestä.¹³

Ellen Key arvosti naisasialiikkeen varhaisimpia esitaistelijoita ja saavutuksia varsin korkealle. He olivat hänen mukaansa ajaneet aidosti naisten vapautumista ja oikeutta kehittää itseään. Nämä tavoitteet oli kuitenkin liitetty enemmän "kokonaisuuden" hyötyyn kuin yksilöllisen naisen hyötynäkökulmaan. Sen sijaan aikansa porvarillisen naisasialiikkeen hän näki ajavan suppeasti vain omia, lähinnä yläluokan naisten, etuja piittaamatta niinkään "kokonaisuudesta", perheiden ja yhteiskunnan eduista. 1900-luvun taitteen naisasialiikkeessä vallitsi hänen mukaansa vääränlainen individualismi. Siitä oli tullut pinnallinen, dogmaattinen, virkamiesmäinen ja itseriittoinen ryhmittymä, joka ei antanut tilaa yksilölliselle ajattelulle. Entinen emansipaatioliike oli menettänyt sieluja ja sydämiä laajentavan vapausliikeluonteensa. Siitä oli Keyn mielestä tullut jopa kehitystä kahlitseva voima.¹⁴

Ellen Key toivoikin, että naisasialiike olisi suuntautunut ajamaan naisellisten voimien ottamista ihmiskunnan palvelukseen sitoutumatta miehisiin arvoihin ja malleihin. Naisten olisi pitänyt antaa energiansa kodille ja perheelle; heidän olisi pitänyt panostaa ennen kaikkea perinteisiin kulttuuritehtäviinsä eli kotielämän syventämiseen ja jalostamiseen sekä lastenkasvatukseen eikä suuntautua miehille aloille. Naisten työtyytyväisyys ja työssä menestyminen olivat Keyn mukaan ennen kaikkea yhteydessä heidän mahdollisuuteensa käyttää kodin ulkopuolisessa työssäänkin äidillisiä elementtejä. Naisten olisi tullut nousta joukolla kapinaan miehisen kulttuurin seurauksia, kuten koulujen sielunmurhaa, sotien joukkomurhaa sekä ajan tuotantojärjestelmän ihmisriistoa, vastaan, eikä liittyä niihin, kuten valitettavasti näytti käyvän. Jos naiset omaisivat miehisen maailman arvot ja hakeutuisivat laajemmassa mittakaavassa miesten aloille ja areenoille, oli Keyn mukaan vaarana, että naisellisuus ja

¹¹ Key, Kvinnorörelsen, 1909, 144–148; Lifslinjer I:1, 1903, 193–194. Keyn mukaan 1900-luvun vaihteen naistyyppistä oli useita muunnelmia. Hän mainitsi esimerkiksi "rosvo-poika" -tyypin kepposineen ja ilkeine oikkuineen. "Pyrkyrinaiset" uhrasivat kaikki tunnearvot kunnianhimon tai voiton tavoittelun alttarille. Kolmas tyyppi oli itsensä kokonaan uhraava "fanaattis-altruistinen" naistyyppi, joka ei suonut itselleen rakkauden onnea sen egoistisuuden vuoksi. "Askeettis-eteerinen" naistyyppi näki avioliiton ja synnyttämisen eläimellisenä, joka ei sopinut heille. Korkeimmalle sijoittui se harvinainen naistyyppi, jolle vapaus liittyi heidän itsensä ja hellyytensä antamiseen. Hänen persoonassaan sulautui yhteen paras osa traditiota ja paras osa naisasialiikkeen kautta tapahtuneesta vallankumouksesta. "Hänen olemuksensa imee vaistomaisesti ravintoa siitä rikkaasta maaperästä, jonka monien sukupolvien ylpeys, velvollisuudentuntoisuus, perherakkaus, kulttuurintarve ja muotojen hienostuminen on synnyttänyt. Mutta hänen tietoinen sielunelämänsä kukoistaa nykyajan auringossa, hän ajattelee uusia ajatuksia ja hänellä on uusia tavoitteita. Yhtä vähän kuin hän kieltää halunsa rakastaa, yhtä vähän hän haluaa rakkautensa muilla kuin sielullisen ykseyden ja inhimillisen yhdenvertaisuuden ehdoilla" [...] (Key, Kvinnorörelsen, 1909,77.)

¹² Key, Missbrukad kvinnokraft. 1981, passim.; Kvinnorörelsen, 1909, 117–118; 144–194.

¹³ Ambjömsson 1974, 224.

¹⁴ Key, Kvinnopsykologi, 1981, 130–136, 188–191; Missbrukad kvinnokraft, 1981, 55–57; Barnets århundrade I, 1911, 69–72.

äidillisyyden ja näihin liittyvät ominaisuudet, kuten avuliaisuus, lempeys, kärsivällisyys ja tunteellisuus, katoaisivat, ja tilalle tulisivat persoonaton velvollisuudentunto, kova muodollisuus ja kuiva kaava-
maisuus. Tämän kehityssuunnan jatkuessa olisi uhkana naisellisuuden katoaminen yhteiskunnasta ja naisten oman persoonallisuuden tukahtuminen. Tämä koski myös lastenhoitoa ja -kasvatusta. Lapsia hoitaisivat tällöin naiset, joiden kohdalla rakkaus lapsiin ilmenisi vain atavismina.¹⁵

Ellen Keyn vuonna 1896 ilmestyneet teokset *Missbrukad kvinnokraft* ja *"Kvinnopsykologi och kvinnlig logik* tulehduttivat lopullisesti hänen ja eräiden porvarillisen naisasialiikkeen johtajien välit. Näissä, kuten monissa muissakin tämän jälkeen ilmestyneissä teoksissaan, hän ruoti voimallisesti naisasialiikkeen toiminnan virheellisiä, mieslähtöisiä ja abstrakteja tasa-arvolähtökohtia, varoitti niiden vakavista seurauksista naisille ja koko ihmiskulttuurille ja teki selkoa omien käsitystensä lähtökohdista. Myös Suomen naisyhdistyksen, joka aiemmin oli ollut innostunut Keyn tuotannosta¹⁶, puheenjohtaja, kirjailija Aleksandra Grinpenberg kritisoi Keytä teoksen julkaisemisen jälkeen. Grinpenbergin mukaan sitä väitettiin, että naisten luonto olisi miestä heikompi, ei voitu mitenkään todentaa. Hänen mukaansa naisten kehitystason ja osallistumisaktiiviteetin ja -valmiuksien mataluus johtui enemmänkin naisten pitkästä alisteisesta historiasta, joka ei juurikaan ollut mahdollistanut heidän kykyjensä ja luontonsa kehittymistä. Grinpenbergin mukaan naisasiassa kyse ei niinkään ollut biologisesta tasa-arvoisuudesta, vaan suuren reformin lähtökohtana olivat oikeudenmukaisuusvaateet ja se, että naiset saisivat asteittain samat yhteiskuntaoikeudet kuin miehillä oli.¹⁷ Myös Ruotsin Suomen Naisasiayhdistystä vastaavan järjestön, Fredrika-Bremer-yhdistyksen, johto suhtautui kitkerästi Keyn ajatuksiin.¹⁸

Ellen Keyn ja porvarillisen naisasialiikkeen välinen ristiriita juontui siis toisistaan poikkeavista ja osin kilpailevista naiskäsityksistä ja näistä nousevista erilaisista tulkinnoista naisen asemasta ja tehtävistä yhteiskunnassa.¹⁹ 1800-luvulla miesten ja naisten sukupuoleen perustuva erityisyys alettiin mieltää aiempaa merkityksellisemmäksi. Kun naiset oli aiemmin nähty Aristoteleen tapaan kehittymättöminä miehinä (en outvecklade män) – mikä oikeutti heidän alisteisen asemansa – liitettiin naisiin nyt biologispohjaisia erityisominaisuuksia, jotka erottivat naisten ja miesten essentiaalisuuden täydellisesti toisistaan. Naiset ja miehet olivat olemukseltaan toistensa vastakohtia, toisiaan täydentäviä. Tätä tulkintaa vahvistivat omalta osaltaan ajan luonnontieteet, biologia, lääketiede, psykologia sekä sosiaalidarwinismi ja reformipedagogiikka, joihin myös Ellen Keyn käsitykset pitkälti nojasivat. Naisten ominaisuuksiksi nähtiin muun muassa heikkous, passiivisuus, tunteellisuus ja uhrautuvaisuus, kun taas miehille oli ominaista aktiivisuus, loogisuus, luovuus ja voimakkuus. Molemmilla, naisilla ja miehillä, oli Keyn mukaan omat arvokkaat ja korvaamattomat tehtävälähtöalueensa, joihin heidän olisi pitänyt suuntautua, miesten julkiseen ja naisen perheeseen ja äitiyteen. Toisaalta perhe ja äitiys miellettiin aiempaa yhteiskunnallisemmiksi ja poliittisemmiksi positioiksi, yhteiskunnan

¹⁵ Key, *Kvinnopsykologi*, 1981, 116–130; *Missbrukad kvinnokraft*, 1981, 55–57, 77–79.

¹⁶ Tuulio 1975, 334.

¹⁷ Wikander 1994; Ambjörnsson 1974, 250–251.

¹⁸ Manss 1997, 102–117, 134–142. Porvarisnaisten suhdetta Keyhin ei ainakaan helpottanut hänen individualismi-sosialisminsa, antikristillisyytensä tai hänen ajallisuutta korostava "elämän uskonsa" eikä sen paremmin hänen naisten seksuaalisuutta ja rakkautta vapautta korostavat näkemyksensä (ks. Ambjörnsson 1974; Manss 1994; 1997). Ellen Key itse sympatisoi sosialistifeminististä radikaalisiipeä, jonka edustajat vaativat hänen laillaan äitien palauttamista miehelle, lapsille ja kodille. [Key, *Kvinnorörelsen*, 1909, 31–35; ks. enemmän Ruotsin sosialidemokraattisten ja sosialistien nais-äitiyslinjauksista esim. Hirdman (1992, 36–112)].

¹⁹ Offen 1998, 330; Jallinoja 1993, 57–69.

hyvinvointia ja kehitystä tuottavaksi perusyksiköksi. Julkisen ja yksityisen rajaa ei mielletty yhtä selkeänä ja merkittävänä kuin aiemmin.²⁰ Naisten katsottiinkin vapautuvan vain, jos naiset sitoutuivat naiseuden ja äitiyden elementteihin. Tätä ajattelusuuntausta, johon Ellen Keynkin käsitykset liittyivät, on nimetty "suhteelliseksi feminismitiksi" (relational feminism) tai "erikoislajin linjaksi" (sä-rartslinjen).²¹

Porvarillinen naisasialiike, tai ainakin osa sen johtohenkilöistä, korosti puolestaan naiseuden sosiaalista luonnetta ja perustaa.²² Sille naiskysymys oli ennen kaikkea oikeudenmukaisuus- ja tasa-arvokysymys. Naiset tuli sen mukaan nähdä ennen kaikkea yksilöinä, ihmisinä ja aktiivisina kansalaisina, ei niinkään erityisesti naisina. Naisuus oli enemmän sosiaalinen ja oikeudenmukaisuuskysymys kuin biologinen ja äitiyteen liittyvä kysymys. Tämän suuntauksen edustajien mukaan "erityislinjan" edustajat romantisoivat naiseuden ja estivät todellisen tasa-arvoisuuden ja naisten vapautumisen. Naiset tuli vapauttaa heille asetetuista sosiaalisista rajoituksista. Tavoitteena tuli olla naisten täydellinen itsenäistyminen ja riippumattomuus. Heidän tuli saada itse määrätä elämästään ja heillä tuli myös olla mahdollisuus itsensä kehittämiseen siinä kuin miehilläkin. Tätä naisten täydellistä tasa-arvoa ja oikeudenmukaisuuslähtökohtia korostavaa naiskäsityssuuntausta on kutsuttu "tasa-arvolinjaksi" (lihketslinjen) tai individualistiseksi feminismitiksi.²³

Ajassa liikkui siis ainakin kaksi ideaalinaisen kuvaa: toinen itsenäinen, työmarkkinoille ja yhteiskuntaan suuntautuva ja toinen perheeseen suuntautuva kotiäiti-ideaali.²⁴ Käytännössä jakolinjoja ei luonnollisestikaan vedetty näin selväpiirteisesti.²⁵ Naisemansipaation, joka aikanaan vapautti naiset orjuudesta, sittemmin sortamisesta perheessä, olisi Keyn mukaan pitänyt keskittyä seuraavaksi vapauttamaan työläisnaiset.²⁶ Hän uumoilikin, että seuraavan naisvapautuksen perusta nojaisi naisten

²⁰ Ks. Allen 1991; Goodman 1998, 235–260.

²¹ Offen 1998, 331–333; Allen 1991, 2–4; Wikander 1994. Nämä kaksi päälinjaa, tasa-arvoisuutta ja naisten ja miesten täydentävyyttä korostavat, esiintyivät jo 1700-luvun valistuksen naisdebatissa (Goodman 1998, 252–259).

²² Vaikka Ellen Key joutui eräiden naisliikkeiden johtajien kanssa polemiikkiin vahvan kotiäitipainotuksen vuoksi, valtaosa naisasialiikkeen jäsenistäkin sitoutui hänen laillaan ainakin jossakin määrin komplementaariseen naiskäsitykseen 1900-luvun vaihteen tienoilla ja 1900-luvun alkuvuosikymmeninä. (Manss 1994; Offen 1998, 331–332; Allen 1991, 1–8.) Vastaava sitoutuminen perhe- ja kotitalousideologiaan oli selkeä (esim. Harmaja 1934, 52–60; Bruun 1934; Sulkunen 1991, 91–93; Ollila 1991; 1993; Jallinoja 1993, 63–64).

²³ Wikander emt.; Offen 1998; Manss 1994.

²⁴ Jallinoja 1983, 68.

²⁵ Vaikka eri naisryhmien välillä olikin teoreettisia painotuseroja naiskysymyksen suhteen, näiden lähtökohtien erot eivät olleet kovin suuria (Offen 1998; Kinnunen 1993). Katriina Honkanen (1996; 1993) on osuvassa tulkinnassaan korostanut sitä, että erilaisten feminististen suuntausten naiskuvien erot eivät yleisestikään välttämättä ole kovin suuria. Pikemminkin ne voi nähdä toisiaan tukevinä. Hänen mukaansa esimerkiksi liberalistishumanistien ja sosialistifeministien naiskuvalle, ja laajemmin ihmiskäsitykselle, on yhteistä sukupuolineutraali korkea ja humaani ihmisyyden. Näin oli myös 1900-luvun taitteen naiskeskustelun kolmen pääsuuntauksen – tasa-arvolinjan, naisten erillisyyttä korostavan linjan ja sosialistisen feminismin – kohdalla: kaikki ne näkivät muodossa tai toisessa ihmisyyden korkeimman ideaalin, "tosi-ihmisyyden", sukupuolineutraalina ihmisyytenä. Myös Ellen Keyn tulevaisuuden ihmisideaalin korkeimman asteen olevan miehyyden ja naiseuden läpätunkema. Sukupuolisuutta ei saanut tuhota. Naiseuden ydin oli naisten erityisyydessä ja sukupuolisuudessa. Hän puhui tulevaisuuden nais- ja ihmisideaalien yhteydessä muun muassa "yli-ihmisyydestä" (öfver-människan) tai "täysihmisyydestä" (fullmänniskan), jota kohti naisten ja miesten tuli kohota (Kvinnorörelsen 1909, 5, 112–113; Kvinnopsykologi 1981,85; Sivistys 1909.) Hänen ihanneihmisessään yhdistyivät sekä naisellisuuden että miehyyden voimat: "Den ideala människan blir mähända den, vilken i den högsta potens och harmoni enar det kvinnliga och manliga styrka.". Tällainen ihmisyyden olisi kuitenkin mahdollista vasta pitkällisen kulttuurin kehityksen myötä. (Kvinnopsykologi 1981, 181.)

²⁶ Key, Kvinnopsykologi, 1981, 200.

erilaisuuteen, sukupuolisuuteen: naisten abstrakti yksilöllisyys ei riittänyt naisten todelliseen vapauteen ja kehitykseen.²⁷

Kaiken kaikkiaan Ellen Key korosti sitä, että naisten olisi pitänyt säilyttää ominaislaatunsa naisena, mikä tarkoitti ennen kaikkea rakkauden keskeistä sijaa heidän elämässään ja äidillisyyttä. Sukupuolten yhteensulautuminen olisi ollut Keyn mukaan täydellinen katastrofi. Naisen olisi pitänyt ilmentää kaikessa naisellisuuttaan ja tämän ytimessä olevaa äidillisyyttä riippumatta siitä, oliko hänellä omia lapsia vai ei. Yhteiskunta tarvitsi myös naimattomien naisten äidillisyysspanosta, koska naiset kantoivat kulttuurin kehityksen aikana muodostunutta tunnevarastoa sisässään. Naisten kulttuurinen panos tulisi näin olemaan merkittävä. Keyn tulevaisuuden hahmotelmissa naiset olivat "pelastava voima" toimiessaan "yhteiskunnan äitiroolissaan". He tulisivat uudistamaan kodin, koulun, yhteiskunnan ja koko ihmisyyden. Yhteiskunnan arvojen ja käytäntöjen olisi pitänyt muuttua siten, että naisten enemmistö annetaan takaisin äitiydelle. Uudessa matriarkaalisessa yhteiskunnassa suurin osa naisista tulisi keskittymään kotiensa ja lapsiensa hoitoon ja vaalimiseen. Uuden sukupolven hoitoa ja kasvatusta pidettäisiin keskeisenä ja tärkeänä tehtävänä.²⁸

Ellen Keyn ja porvarillisen naisasialiikkeen näkemyserot koskivat myös naiskasvatus- ja koulutuspolitiikkaa. Keyn mukaan naisasialiike oli rajoittanut naiskysymyksen liian kapeaksi ajaessaan yksioikoisesti poikien ja tyttöjen koulutuksen samanlaisuutta ja samaa ammatinvalinnan vapautta. Teoreettisesti ei Keylläkään ollut näihin mitään vastaan-sanomista, mutta käytännössä ne johtaisivat aikaisempaa pahempiin vinoutumiin. Key yhtyi kyllä naisasialiikkeen vaatimukseen naisten koulutusmahdollisuuksien lisäämisestä, mutta hän kysyi, kehittävätkö kaikki nämä sivistyslaitokset myös naisen persoonallisuutta. Pikemminkin koulut tukahduttivat niin tyttöjen kuin poikien sielut. Keyn mukaan hienoimmat naiselliset yksilöllisyydet ja vahvimmat ja ehyimmät persoonallisuudet löytyivätkin hänen aikanaan usein juuri koulua käymättömien rahvaan naisten joukosta.²⁹

Äitiys yhteiskunnan kehityksen avaimena – äitiyskasvatus a ja o

"Uudet äidit ymmärtävät, ettei näiden seitsemän ensimmäisen elinvuoden aikana riitä pelkästään äidin hellyys, lempeys ja kärsivällisyys, vaan he tarvitsevat kaiken omaamansa järjen, mielikuvituksen, hienostuneisuutensa kuin myös tieteellistä tarkastelumethodin, eettisen ja esteettisen kulttuurin ja kaikki muuta naisasialiikkeen välittömät tai välilliset voitot."³⁰

"Kun äiti, kaikkien pienten perhesolujen ydin, joista yhteiskunta koostuu, puuttuu kodista silloin sieltä puuttuu koossapitävä, järjestävä, lämmittävä voima ja koti joutuu rappiolle [...]"³¹

1800–1900-lukujen taitteessa naiseuteen ja äitiyteen liittyvät kysymykset olivat runsaasti esillä. Tähän keskusteluun Ellen Keyllä oli selkeä vastaus: äitiys oli naisellisuuden ydintä. Äitiys oli avainasemassa lasten, ihmisyyden ja yhteiskunnan kehityksen kannalta. Ronny Ambjörnson näkeekin Ellen Keyn taiteilija Carl Larssonin ohella yhtenä keskeisimmistä ruotsalaisista perhe- ja koti-

²⁷ Key, Kvinnopsykologi, 1981, 114–115.

²⁸ Key, Missbrukad kvinnokraft, 1981; Kvinnopsykologi 1981, 84–90, 185–186; ks. myös Ambjörnsson 1974, 250–255.

²⁹ Key, Ellen, Tankebilder, 1898, 9–10, 24; Kvinnopsykologi, 1981, 158–169.

³⁰ Key, Kvinnorörelsen, 1909, 178.

³¹ Key, Kvinnorörelsen 1909, 34.

ideologeista.³² Ellen Key kantoi erityistä huolta aikansa kotien, perheen ja äitiyden heikosta ja kriittisestä tilasta. Hänen mukaansa muun muassa psyykkinen epä-äidillisuus oli lisääntymässä. Lapset olivat menettämässä keskeisen elämän perustansa kotien ja äitiyden katoamistendenssin ja kriisiytymisen vuoksi – ilman äitiyttä, joka oli kotien "perusydin", kodeissa ei ole koossapitävää, järjestävää ja lämmittävää voimaa. Kodista oli vaarassa tulla vain kohtaamis- ja nukkumapaikka. Kuitenkin vain koti pystyi luomaan lapsille terveet ja hyvät elämän edellytykset. Keyn mukaan ahtaampikin ja köyhempikin koti antoi enemmän henkilökohtaista liikkumavapautta kuin yhteisökasvatus. Perheinstituutiota ei tullut missään nimessä lopettaa, vaikka perheoikeus sinällään kaipasi uudistusta ja vanhemmat kasvatusta tehtävänsä. Ellen Key kritisoi kovin sanoin aikalaissisariaan siitä, etteivät he arvostaneet kotia ja näkivät sen jopa naisten yksilöllisyyden "kidutuskammiksi". Kotiaan ja lapsiaan hoitavat naiset saivat kokea olevansa eräänlaista henkistä köyhälistöä. Tämä kehityssuunta tulisi edessään hävittämään ja tuhoamaan kodit. Ellen Key vaati painokkaasti, että naisten oli suuntauduttava uudelleen kotiin ja äitiyteen. Naisten päätavoitteena olisi pitänyt olla "kotielämän humanisointi". Tämä olisi pitänyt nähdä vähintäänkin yhtä arvokkaana kulttuurinkehityksen kannalta kuin miestenkin yhteiskunnallinen panos: kansakunta ja ihmisrotu ei voi tulla toimeen ilman terveitä ja siveellisiä äitejä, jotka ovat kelvollisia ja halukkaita synnyttämään ja kasvattamaan terveitä ja siveellisiä lapsia.³³ Key näki "uuden äitiyden", joka oli nöyrä lapsen –elämän mystisen syvyyden – edessä, perusteiden nousevan kehitysojasta ja "aidon" naisasialiikkeen lähtökohdista.³⁴

Ellen Keyn mukaan hänen aikanaan kodit eivät täyttäneet alkuunkaan niille kuuluvia tehtäviä. Erityisesti tämä koski työläis- ja yläluokan koteja. Työväenluokan naiset olivat päivisin raskaassa työssä. Yläluokan naisilta taas seura- ja yhdistyselämä vei aivan liikaa aikaa. Äideillä ei enää riittänyt voimavaroja lapsilleen ja kodilleen. Lapset olivat päivisin koulussa ja kotiläksyjen teko vei heidän iltansa. Perheillä ei ollut juurikaan yhteistä aikaa. Ongelma oli erittäin suuri ennen kaikkea suurkaupungeissa, joissa kaikenlaiset riennot vetivät perheenjäseniä pois kodista. Tästä Key kantoi huolta jo vuonna 1887 *Hemlöshet* -kirjoituksessaan, jossa hän väitti "kodittomuuden" lisääntyneen merkittävästi etenkin Tukholmassa. Lapset ja vanhemmat saattoivat kyllä elää saman katon alla, mutta tämä ei tarkoittanut sitä, että elettiin kodissa.³⁵

Äitiys vaati Keyn mukaan niin paljon voimia ja inspiraatiota, ettei kukaan pystynyt sen ohessa tuottamaan muita arvokkaita teoksia. Jo yhdenkin lapsen hyvä hoito ja kasvatus vaatii suunnattomasti äidin voimia. Äitiys tulee nähdä yhtä arvokkaana kuin tieteen- ja taiteenteko. Perhesiteiden vahvistuksessa kehittyisivät äidinrakkauden kautta myös uskollisuuden ja siveyden tunteet ja sitoutuminen kotiin ja perhe-elämään sen korkeimmassa merkityksessä.³⁶ Kodit olivat verrattoman hyviä kasvupaikkoja verrattuna esimerkiksi lastentarhoihin. Lastentarhat edustivat kaikkea sitä, joka oli vastoin ihmisen voiman ja arvon lähteitä. Lastentarhoissa lapsista kehittyi tusinaihmiä, joita mahtui tusinaa kaksikymmentä, ja ne tekivät lasten tunne-elämän pinnalliseksi.³⁷

³² Ambjörnson 1974.

³³ Key, *Lifslinjer* I:1, 1903, 175–212; *Kvinnopsykologi* 1981, 89–90, 116–119, 134–135; *Kvinnorörelse*, 1909, passim.

³⁴ Key, *Kvinnorörelsen*, 1909, 174.

³⁵ Key, *Båmets århundrade* II, 1912, 124–126; Lengbom 1977, 34.

³⁶ Key, *Båmets århundrade* I, 1911, 105–106; *Kvinnopsykologi* 1981, 85–87.

³⁷ Key, *Båmets århundrade* II, 1912, 55–58.

Kasvatus äitiyteen

Ellen Key vaati todellisia toimia äitiyden tilan edistämiseksi. Äitiyden korostaminen ei saanut jäädä fraasien tasolle äitiyden pyhyydestä, kuten hänen aikanaan tilanne oli. Tämän kritisoimisessa modernit feministit olivat Keyn mukaan aivan oikeassa. Oli saatava aikaan todellisia muutoksia, mikä edellytti kaikille naisille annettavaa äitiyteen tähtäävää koulutusta. Ellen Keyn mukaan uusi sukupolvi saattoi saada 1900-luvun vaihteessa "uudet äidit" vain siten, että kaikille naisille järjestetään pakollinen koulutus äitiyden ammattia varten.³⁸ Äitien sivistyksen ja tietämyksen lisääntyessä lastenkasvatus muuttaisi luonnettaan.

"Pelkästään sivistynyt – jopa sivistymätönkin – nykyajan äiti käyttää lasten hoidossaan kaksi kertaa enemmän aivovoimaa mutta vain puolet siitä lihasvoimasta kuin hänen isoäitinsä. Hän ymmärtää erottaa paremmin olennaisen ja epäolennaisen toisistaan, hän pystyy huolehtimisella estämään vaikeuksia ja suruja. Ja kun kaikki äidit saavat käytännön ja teoreettisen koulutuksen lasten- ja sairaanhoidossa, josta täytyy tulla heidän asepalveluksensa, silloin tehtävä yksinkertaistuu vielä enemmän persoonattoman suunnassa, mutta syvenee yhä enemmän persoonallisen suunnassa. Äiti käyttää älynsä ja mielikuvituksensa, taideaistinsa ja luonnontunteensa, fysiologian ja psykologian tietonsa, luodakseen lapselle ne edellytykset, joiden avulla se parhaiten ja vapaimmin voi kehittyä mutta sitä vastoin jättää – lapsen muokkaamisen! Hän voittaa siten paljon aikaa, joka nyt tuhlaamaan tarpeettomaan hoitoon ja vahingolliseen kasvatukseen."³⁹

Sitaatista ilmenee, kuinka suuren merkityksen Key antoi äitiyteen ja lastenkasvatukseen liittyvälle koulutukselle. Vain sen avulla voitiin päästä lastenkasvatukseen liittyvistä puutteista ja suoranaisista virheistä. Keyn mukaan hänen aikansa äideiltä puuttuivat vieläkin alkeellisimmatkin tiedot elämästä, äitiydestä, lapsen fysiologiasta ja psykologiasta, vaikka naiset jo Keynkin aikana käyttivät lapsiaan hoitaessa "aivovoimaa" selkeästi enemmän kuin heidän isoäitinsä. Kuitenkin äitien suuri tietämättömyys lapsista, heidän hoidostaan ja kasvatuksestaan aiheutti vieläkin paljon turhia onnettomuuksia lapsille. Äidit olisivat tarvinneet tietoa sekä lapsen fyysisestä että psyykkisestä kehityksestä. Psykologinen tietämys olisi auttanut heitä ymmärtämään lastensa luonnetta ja näiden tekojen motiiveja. Tietämättömyytensä takia äidit saattoivat tulkita lapsiaan täysin väärin: äidit, myöskin isät, saattoivat leimata itsetunnoltaan vahvat lapset turhamaisiksi, uppiniskaisiksi, valehtelijoiksi, röyhkeiksi ja paa-tuneiksi. Ja toisaalta, he saattoivat tulkita itsepäiset, epärehelliset ja laiskat lapset omintakeisiksi. Virheellisellä tulkinnallaan ja käsittelyllään vanhemmat vain pahensivat asioita. Äidit eivät myöskään kyenneet antamaan lapsilleen näiden tarvitsemaa esiopetusta. Toki koulutuksellakaan ei kaikista naisista saataisi kunnollisia äitejä. Aina tulisi olemaan luonteeltaan äideiksi täysin sopimattomia naisia.⁴⁰

1800-luvulla yhdeksi keskeiseksi naisten kasvatuksen ja koulutuksen laajentamisen perusteluksi nousivatkin äitiyden ja kodinhoidon asettamat vaatimukset. Pestalozzin ja Fröbelin lailla äitiys alettiin mieltää tärkeäksi sosiaalisesti tehtäväksi. Sen nähtiin vaativan korkeaa vastuuntuntoa ja koulutusta.⁴¹ Samaa korosti myös Ellen Key: hänen mukaansa oli kulunut vuosisatoja naisten tajuamatta, että heidän elämäntehtävänsä on niin suuri ja vakava, että heitä tuli valmistaa siihen. 1800-luvun loppupuolen naisasianaiset olivat alkaneet korostaa naisten yleissivistyksen tärkeyttä, mutta

³⁸ Key, Kvinnorörelsen, 1909, 173–174.

³⁹ Key, Lifslinjer I, 1903, 179–180.

⁴⁰ Key, Kvinnopsykologi, 148; Bamet århundrade II, 1912, 53–54.

⁴¹ Allen 1991, 22–35; Ehrenreich & English 1993.

valitettavasti he olivat Keyn mukaan asettaneet sille miehisen järjestelmän kriteerit kysymättä lainkaan, saavuttivatko naiset tätä kautta tavoitteensa. Tytöt eivät saaneet lapsia ja kasvatusta koskevaa opetusta, kaikesta muusta kylläkin, pahoitteli Key. Hänen mukaansa ajan kasvatusjärjestelmän pahin puute oli yleisestikin se, että se laiminlöi naisten monipuolisen persoonan kehityksen, mikä taas oli Keyn mukaan välttämätöntä vaimolle ja äidille. Hänen mukaansa hänen aikansa koulujärjestelmä oli tässä suhteessa vanhaakin heikompi, vaikka silloinkaan ei ollut kyse mistään naisen kutsumukseen kasvattamisesta. Menneisyyden naiset kuitenkin kasvoivat persoonallisuuksiksi ja omaksuivat tietyn sivistyksen, tavat ja velvollisuudentunnon toimiessaan nuoruudessaan kodin vaikutuspiirissä: "Siten syntyi entisaikojen perheenemäntä, jolta puuttui tietoja, mutta joka kuitenkin oli sivistynyt sekä älyn että luonteen puolesta."⁴² Keyn mukaan hänen aikansa kasvatus, koulutus ja tietyt modernit ammatit edistivät naispuolisten tusinaihmisten kehittymistä. Kuitenkin, jos "naisvoimasta" haluttiin apua kulttuurin kehitykseen, olisi pitänyt pelastaa juuri naisellisuus, äitiys ja niihin liittyvät ominaisuudet.⁴³

Äitiyteen oli kuitenkin kasvettava: Ellen Keyn mukaan esimerkiksi sympaattisen myötätunnon kykyä on kehitettävä tietoisesti. Tämä, kuten moni muukaan äitiyteen keskeisesti liittyvä ominaisuus, ei ollut myötäsyttyisesti naisen sydämessä. Myös miehet, joiden merkitys kodin ja lasten suhteen oli myös tärkeä, joskaan ei niin keskeinen kuin äitien, olisivat tarvinneet opetusta tulevaa isyyttään ajatellen, koska elämän ensimmäinen ehto on, että lapset saavat mahdollisuuden sekä henkisesti että ruumiillisesti terveeseen elämään, mikä edellytti rakkauden täyttämää perhe-elämää. Äitien yksi velvollisuus lapsiaan kohtaan olikin isien jalostaminen ja kehittäminen. Isillä oli yhtä suuret mahdollisuudet kehittyä ja täydellistyä kuin äideillä, vaikka toisaalta isät voisivat vasta sitten olla syvällisessä merkityksessä kasvattajia, kun he vapautuisivat perheenelättämistehtävästään. Vasta sitten, kun äidit ymmärtäisivät, että heidän työnsä vaati kaiken heidän rakkautensa, fyysisen voimansa ja sielunvoimansa, saattoi äitiys saavuttaa korkeimman terveytensä, totuutensa ja kauneutensa.⁴⁴

Ellen Key kaavaili tytöille koulutuksessa välivuotta 14–15 vuoden iässä, koska tämä ikä oli voimakkaiden fysiologisten muutosten aikaa. Koulu oli heille tässä iässä liian rasittavaa. Tänä aikana tytöillä olisi aikaa miettiä, mitä ja mihin he aikoivat aikuisina. Samalla he olisivat voineet kehittää itseään vapaasti oman mielenkiintonsa suuntaisesti. Tyttöjen tulisi tällöin ennen kaikkea saada opetusta kotia ja perhettä ajatellen. Ylipäätään kodin tehtäviin valmistautuminen olisi pitänyt ottaa vakavasti, eikä harrastelijamaisesti, tapahtui tämä sitten kodin piirissä tai sen ulkopuolella.⁴⁵ Tytöt, jotka olivat lopettaneet peruskoulutuksensa eivätkä olleet aloittaneet vielä jatko-opintojaan tai olivat lopettaneet lukunsa kokonaan, mutta eivät vielä olleet ansiotyössä eivätkä avioituneet, olisivat parhaiten viettäneet nämä välivuodet:

- asiantuntijan opastuksella opiskelemassa kodin talouden teoriaa ja käytäntöä
- tutustumalla sivistävään kirjallisuuteen
- syventymällä johonkin tieteelliseen tai taiteelliseen aihealueeseen
- menemällä ulkomaille oppiakseen käytännössä jonkin vieraan kielen
- osallistumalla johonkin yleishyödylliseen toimintaan
- omistautumalla itsensä kehittämiseen.⁴⁶

⁴² Key, Kvinnopsykologi, 164–166.

⁴³ Key, Missbrukad kvinnokraft, 1981, 54.

⁴⁴ Key, Kvinnopsykologi, 154; Bamet århundrade I, 1911, 87.

⁴⁵ Key, Kvinnopsykologi, 1981, 162–164.

⁴⁶ Key, Missbrukad kvinnokraft, 1981, 66.

Näin nämä välivuodetkaan eivät olisi menneet hukkaan, vaikka toki nuorten tyttöjen tuli nauttia myös normaaleista nuoruuden iloista.

Nuorten naisten tärkeimmän myötäjäisten olisi Keyn mukaan pitänyt olla ennen naimisiinmenoa käyty lastenhoitokurssi, jonka hahmotelman hän esitti jo vuonna 1876 *Smabarnslärarynnor för hem och skola* -artikkelissaan *Tidskrift för Hemmet* -lehdessä. Koulutus olisi pitänyt toteuttaa esimerkiksi lastensairauksien klinikan, lastenseimien ja pikkulasten koulun yhteydessä naislääkärin ja naispedagogin johdolla, eikä missään moniaineisessa koulussa. Näin nuorille naisille olisi mahdollistunut käytännössä äitiyden, lastenhoidon ja -kasvatuksen perusteiden opiskelu asiantuntijoiden ohjauksessa. Tällaisessa koulutuksessa naiset:

- oppisivat pikkulasten sairauden- ja terveydenhoidon perusteita
- oppisivat pienten lasten voimisteluun ja leikkeihin liittyviä lähtökohtia
- oppisivat fröbeliläisen käsityön ja askartelun perusteet
- oppisivat lasten sisälukutaidon, kirjoittamisen, äidinkielen ja laskennon parhaiden opetusmenetelmien perusteet
- oppisivat luonnontietoutta (jotta kykenisivät vastamaan lasten kysymyksiin luonnosta ja opastamaan heitä havainnoimaan sen ilmiöitä)
- saisivat harjaannusta satujen kertomisessa ja laulujen laulamissa
- tutustuisivat kasvatustieteen kirjallisuuteen (kuten Comeniukseen, Lockeen, Pestalozziin, Rousseauhin ja Spenceriin).

Kokeilla ja kirjallisilla kuulusteluilla olisi voitu kontrolloida opiskelijoiden valmiuksia oppimansa soveltamisessa. Opiskelijoiksi tällaisille kursseille olisi otettu vasta 20 vuotta täyttäneitä naisia. Kihloissa olevat naiset olisivat voineet tulla kursseille nuorempaanakin. Sairaanhoidon alaa opiskelleille kurssi olisi ollut yksivuotinen, muille kaksivuotinen. Kurssin käyneistä olisi valmistunut lastenhoitajia, joista olisi ollut yhtä suuri kysyntä kuin koulutetuista sairaanhoitajista. Tämä kurssi olisi pitänyt lakiteitse tehdä kaikille naisille pakolliseksi lasten-, sairaan-, terveyden- ja taloudenhoidon kurssiksi miesten asepalveluksen tapaan. Keyn mukaan tämä olisi kohentanut äitiyden surkeaa tilaa rikastaen äitiyttä ja nostanut sen statusta.⁴⁷

Ellen Key olisi siis järjestänyt nuorille naisille ja tuleville äideille hyvinkin tuhdin paketin äitiyteen liittyvää koulutusta, vaikka hän ei muutoin ollut muodollisen opetuksen suosija. Samalla hän korosti vanhempien, siis myös isien, jatkuvan itsekasvatuksen ja itsensä kehittämisen merkitystä. Vain itseään jatkuvasti kehittämällä sen suhteen, mikä ajassa on parasta, vanhemmat voivat Keyn mukaan vähitellen kehittyä edes jotakuinkin hyväksi seuraksi lapsilleen.⁴⁸ Tämä itsekasvatuksen korostus liittyi muun muassa siihen, että hän näki vanhempien vaikuttavan lapsiinsa keskeisesti omalla elämällänsä ja esimerkkillään. Pieni lapsi tutkii ja tarkkailee aikuisia jatkuvasti herkkänä sekä heidän negatiivisille että positiivisille vaikutteilleen muodostaen näistä oman elämänsä ja ihanteensa määreitä.⁴⁹ Myös lasten ja vanhempien vuorovaikutuksen kehittyminen edellytti vanhempien itsekasvatusta. Ylipäätään äitien läsnäolo eli saatavuus oli rakkauden ohella tärkein tekijä lastenkasvatuksessa: "Siten naisten tulee oppia käyttämään yhä monipuolisemmin kaikkia kulttuurin apukeinoja

⁴⁷ Key, *Missbrukad kvinnokraft*, 1981, 62–64; *Barnets århundrade I*, 1911, 43–44; *Lifslinjer I*, 1903, 179–180.

⁴⁸ Key, *Barnets århundrade I*, 1911, 18–19; *Barnets århundrade II*, 1912, 8.

⁴⁹ Key, *Barnets århundrade II*, 1912, 5, 8, 43.

kasvatuksessa, mutta heidän tulee siinä pitää kiinni: etteivät mitkään tiedot vapauta heitä siitä kategorisesta imperatiivista, jonka mukaan: ole ensisijaisesti, toimi toissijaisesti."⁵⁰

Ellen Key ja naisten koulutuskysymys

"Niin tyttö kuin poikakin tarvitsee sellaista yleisinhimillisten kykyjensä ja yksilöllisten taipumustensa kehittämistä, että hän saavuttaa osittain tietyn asteisen yleissivistyksen ja osittain mahdollisuuden elättää itsensä kodin ulkopuolisella työllä, mikäli hän ei työllisty kodissa, mutta lisäksi hän tarvitsee koulutusta, joka tekee hänet kykeneväksi hoitamaan kotiin liittyviä tehtäviä, mikäli siitä tulee hänen alansa."⁵¹

Koulujärjestelmien valtaisa kehittyminen eri maissa liittyi suoraan 1800-luvun loppupuolen suureen yhteiskunnalliseen murrokseen länsimaissa. Gunnar Richardsonin mukaan tähän liittyi Ruotsissa muun muassa maan teollistuminen ja kaupallistuminen, uusien kommunikaatiojärjestelmien kehittyminen, kaupungistuminen, ihmisten uudenlainen organisoituminen ja julkinen aktiviteetti, kuten esimerkiksi naisten emansipaatiopyrkimykset. Tähän kehitykseen liittyi myös yleinen vaurastuminen, vapaa-ajan lisääntyminen ja keskitetyn sosiaalihuollon kehittyminen. Kaikki tämä ei yksinomaan luonut uusia koulutustarpeita ja koulutusmahdollisuuksia, vaan tutkimus ja koulutus alettiin mieltää yhtenä keskeisimmistä yhteiskunnan kehitystekijöistä. Ruotsissa koululaitos koki suuria ja syvälle käyviä uudistuksia.⁵²

Tähän samaan kehitysvaiheeseen niin Ruotsissa kuin muissakin länsimaissa liittyi ennen kaikkea ylä- ja keskiluokan tyttöjen kasvatusta- ja koulutuskysymyksen voimakas esiinnousu ja heidän opiskelumahdollisuuksiensa laajentuminen ennen kaikkea oppikoulun ja yliopisto-opiskelun suhteen.⁵³ Aura Korppi-Tommolan esittämä jaottelu 1800-luvun ja 1900-luvun alun naissivistyksen yleisestä kehityslinjasta länsimaissa on osuva: hänen mukaansa vuodet 1800–1860 olivat "naissivistyskysymyksen heräämisen aikaa" ja vuodet 1860–1920 "mahdollisuuksien monipuolistumisen aikaa". Näin oli myös Suomessa ja Ruotsissa. Toki eri maissa ja maiden sisälläkin eri alueilla kehitys kulki eritahdistisesti. Ensimmäisessä vaiheessa naiskasvatuksen ja -koulutuksen perustavoite oli kehittää sivistyneitä perheenmääntiä, puolisoita, äitejä ja lastenkasvattajia.⁵⁴ Viime mainittuna ajanjaksona naisten koulutuksen päämäärät muuttuivat yleisesti ja ne nivoutuivat asteittain yhä tiiviimmin ammattikoulutukseen. Toisaalta niin naisten työsarkaa kuin heidän kasvatustaan ja koulutustaan määrittelivät vielä pitkälti kodin, perheen ja lastenhoidon, tai laajemmin hoivaroolin, vaateet. Naisasialiikkeenkin parissa koulutuskysymys muodosti yhden keskeisen kehittämis- ja toimintasektorin yleisempien poliittisten ja työmarkkina-asioiden ohessa 1900-luvun taitteen molemmiin puoliin. Yhteiskouluuute oli niin suomalaisen kuin kansanvälisen naisasialiikkeen koulupolitiikan keskiössä.⁵⁵ Myös Ellen Keyn

⁵⁰ Key, *Kvinnopsykologi*, 1981, 150.

⁵¹ Key, *Kvinnopsykologi*, 1981, 159.

⁵² Richardson, 1990, 54–55.

⁵³ Korppi-Tommola 1983b, 77–78; 1984a. Ks. Suomen koulujärjestelmän kehityksestä 1800-luvulla ja 1900-luvun taitteessa yleensä (Halila 1949, 109–384; Kivinen 1988) ja erityisesti tyttökoulujen kehityksestä (Ketonen 1977; Wilkama 1938).

⁵⁴ Korppi-Tommola 1984; Wilkama 1938, 20–55.

⁵⁵ Korppi-Tommola 1993. Lucina Hagman oli yksi naisasialiikkeen aktivisteista, jolla oli suuri merkitys Suomessa yhteiskasvatustaiteen levittäjänä. Hän oli Helsingin Yhteiskoulun opettaja ja kirjoitti runsaasti asian tiimoilta (ks. esiin. Hagman 1897) Suomessa. Tampereen Naisyhdistys oli Tampereen Suomalaisen Yhteiskoulun syntymisen keskeinen alullepanija 1890-luvun puolivälissä. Sen ensimmäisen johtokunnan jäsenet ja koulun johtaja olivat Naisyhdistyksen

"koulumallin" ytimessä oli yhteiskouluajatus. Ylipäätään hän, kuten koko naisasialiike, korosti kasvatuksen ja sivistyksen keskeistä roolia naisten aseman ja koko yhteiskunnan kehityksen kannalta olennaisen tärkeänä. Key löysi kuitenkin kritisoimista naisasialiikkeen ajamasta naiskoulutuslinjasta ja -politiikasta.

Ellen Keyn oma kosketuspinta naiskasvatus- ja koulutuskysymykseen oli laaja ja pitkäaikainen, vaikka hänen oma muodollinen koulutuksensa rajoittui muutamaankin naisille suunnattuun kansanopiston kurssiin Tukholmassa. Hän hankki kuitenkin itseopiskelun kautta laajan sivistyksen ja hänellä oli omakohtainen ja pitkä side koululaitokseen ja -kysymyksiin. Jo nuorena hän piti sisarensa kanssa isänsä kartanon työväen lapsille sunnuntaikoulua. Hän kiinnostui grundtvigilaisesta kansankorkeakoulutoiminnasta 1870-luvulla ja oli myöhemmin aktiivisesti mukana Tukholman tyttökoulun perustamishankkeissa. Kollektiivisesta kasvatuksesta jäi Keylle huono käsitys hänen tutustuessaan isänsä kanssa Euroopan eri maiden kouluoloihin. Hän itse työskenteli opettajana vuodesta 1880 vuoteen 1899 Anne Whittlockin yksityisessä tyttö- ja kokeilukoulussa. Koulussa kokeiltiin uusia pedagogisia ideoita, kuten oppilaiden itsehallintoa. Tämän lisäksi Ellen Keyllä oli pitkäaikainen kokemus luennoitsijana, esimerkiksi Tukholman työväenopistossa hän luennoi yhtäjaksoisesti 1800-luvun lopulla lähes kaksikymmentä vuotta.⁵⁶ Hän seurasi myös aktiivisesti aikansa reformiliikkeen koulukokeiluja, mikä ilmenee muun muassa vuonna 1911 *Barnets Århundrade* -teoksen toisen painoksen jälkikirjoituksesta, jossa hän tekee kattavan katsauksen ajan lapsipsykologiseen kirjallisuuteen. Hänellä oli siis koulukysymyksiin laaja käytännön kosketuspinta eikä hänen teoreettistakaan tuntemustaan voi sanoa suppeaksi. Sen sijaan kotikasvatuksesta ja äitinä olemisesta hänellä ei ollut omakohtaista kokemusta.

Vaikka Ellen Keyn elämässä ja tuotannossa yleisillä kasvatus- ja koulutuskysymyksillä oli keskeinen sija, ei hän esittänyt kovinkaan systemaattista kasvatus- ja koulutusmallia. Kaksiosaisessa *Barnets Århundrade* -teoksessa tämä aihepiiri oli toki keskeinen, mutta teoksen luonteesta johtuen – valtaosa kirjan teksteistä oli aiemmin jossakin muussa yhteydessä julkaistuja artikkeleita – hän ei tässäkään esittänyt systemaattista kasvatus- ja koulutusmallia. Tätä aihepiiriä hän käsitteli enemmänkin naisasiaa käsittelevissä teoksissaan muiden kysymysten lomassa.⁵⁷

Naisten koulutuksen liittyvät puutteet ja uuden visiointia

Ellen Key näki ylipäätään uudenlaisen kasvatuksen ja koulun keskeisiksi uuden ihmisyyden ja yhteiskunnan kehittymisen kannalta.⁵⁸ Hän ei kuitenkaan ollut lainkaan tyytyväinen aikansa kasvatus- ja koulutusjärjestelmiin, koska ne nojasivat liikaa abstraktiin lapsikäsitteeseen ja olivat taivuttavia, muokkaavia ja tasapäistäviä. Oli kyse sitten kotikasvatuksesta tai kouluopetuksesta, ajalle oli tyypillistä lasten luontaisen kiinnostuksen ja kokeilunhalun tyrehtyttäminen liiallisella ohjauksella ja kontrollilla. Keyn mukaan kasvattajat halusivat lasten tulevan täydellisiksi yhtäkkiä, vaikka kehitys vaatii

jäseniä. (Jaakkola 1990.) Yhteiskoulujen lisäksi Suomen Naisyhdistys kantoi huolta muutenkin tyttöjen ammatti- ja peruskoulutuksesta. Yhdistys järjesti 1900-luvun vaihteen molemmiin puoliin myös aikuisille naisille perusopetusta, jossa opetettiin naisille muun muassa lukemista, laskentaa, kirjoitusta, ainekirjoitusta ja kirjanpidon alkeita (Hallsten 1934, 31–36).

⁵⁶ Lengbom 1977, 16–33.

⁵⁷ Ellen Keyn mukaan hänen esittämänsä mallin pohjalta oli Suomessa kehitetty alan koulutusta (Key, Missbrukad kvinokraft, 1981, 64).

⁵⁸ Ks. Lengborn 1977; Tähtinen 2001.

aikaa. Hän korosti "luonnollisen kasvatuksen taitoa", jossa keskeistä on lasten omaehtoisuus, se ettei lapsille huomauteta jatkuvasti heidän virheistään eikä auteta heitä alituisesti. Lastenkasvatuksessa olennaisempaa kuin suora ohjaus ja opetus on ympäristötekijöiden luominen optimaalisiksi lasten tarpeiden suhteen ja kasvattajan itsensä kehittäminen.⁵⁹ Ajan koulu oli kuitenkin passivoiva ja tietopainotteisuudessaan liian moniaineellinen ja tästä syystä myös pirstalemaista faktaa jakava. Keyn mukaan koulu tuotti laumaihmissiä ja tukahdutti lasten ja nuorten sielun ja yksilöllisyyden. Koulut olivatkin hänen mielestään "sielunmurhaajia", kaikin puolin ihanteellisen koulun vastakohtia.⁶⁰ Koulussa olisi pitänyt oppia elämää eikä koulua varten, tähdensi Key. Ihmisten, niin naisten kuin miesten, olisi pitänyt kasvaa sellaisiksi, että he kykenisivät muodostamaan omia käsityksiä elämän keskeisistä asioista ja elämään niiden mukaisesti. Koko koulujärjestelmä, mukaan lukien tyttöjen opetus, olisi vaatinut täydellistä uudistamista, jos olisi tavoiteltu todellisia parannuksia.⁶¹

Myös ajan naiskasvatus ja -koulutus sai Keyn ankaran tuomion. Hänen kritiikkiään ja naiskasvatuksen ja -koulutuksen ideaaliaan määrittänyt pitkälti naisten keskeisin tehtävä, äitiys ja lastenkasvatus, mutta myös ihmisyyden, sivistyksen sekä naisten ammatillisen koulutuksen vaatteet ja yleisesti hänen vapauspedagogiikkansa lähtökohdat: tyttöjen, siinä kuin poikienkin, piti saada kehittää yleisinhimillisiä kykyjään ja yksilöllisiä taipumuksiaan. Molempien sukupuolten tuli saada sekä tietynasteinen yleissivistys että ammattikoulutus. Naisten ammatillinen koulutus oli tärkeä, vaikkei Key ollutkaan muodollisen koulutuksen ylin ystävä, koska se takasi heille tarvittaessa mahdollisuuden itsensä elättämiseen kodin ulkopuolella. Key myönsi itsekkin, ettei kodin, äitiyden ja spesifin ammatillisen koulutuksen yhdistäminen ollut helppoa. Hänellä itselläkään ei ollut tähän selvää mallia ja ratkaisua. Yksi esimerkki olisi voinut olla Pariisissa toteutettu tyttöjen ammatillisen koulutuksen malli. Tytöt saivat siinä valmiudet sekä kodinhoitoa että ammattiin. Näihin kouluihin alaikäraja oli 14 vuotta. Niissä annettiin opetusta ompelussa, kirjonnassa, kirjanpidossa, piirustuksessa, englannin kielessä, ruoanlaitossa, siittämässä, vanutoppauksessa, paikkaamisessa ja vaatteiden leikkuussa sekä opetusta tiettyyn ammattiin. Iltapäivisin tytöt tekivät tehdastyötä. Näissä laitoksissa naiset oppivat elämään yksinkertaisesti, säästämään ihmistyövoimaa ja yhteisöllisiä työtapoja.⁶²

Aikansa tyttöjen koulutuksen peruspuitteiksi Key näki muun muassa⁶³ :

- 1) Aineiden moninaisuuden (mångläseri) ja tutkintopainotteisuuden
- 2) Koulu laiminlöi tyttöjen persoonallisuuden kehityksen
- 3) Tyttökoulujen ja poikakoulujen fyysinen erillään olo
- 4) Tyttökoulujen opettajien palkkojen alhaisuuden (eivät saaneet riittävää elantoaan opettajan toimestaan, joten opettajat eivät kyenneet keskittymään opetukseen)
- 5) Miehisten mallien ja kriteerien omaksuminen.

Kouluissa tyttöjen olisi pitänyt saada opiskella yksilöllisempien opetussuunnitelmien mukaan. Heidän olisi pitänyt saada keskittyä tiettyyn aineeseen ja päästä siten siinä syvemmälle. Tyttöjen olisi itse pitänyt saada päättää myös jatko-opinnoistaan. Key ei suositellut tytöille yleisesti ylioppilastutkintoa, koska se liittyi enemmän miesten luomiin järjestelmiin ja miesten ammattiin, vaikka

⁵⁹ Key, *Barnets århundrade II*, 1912, 7.

⁶⁰ Key, *Barnets århundrade II*, 1912, passim, Ks. myös Bruhn 1968; Lengborn 1977; Tähtinen 2001.

⁶¹ Key, *Barnets århundrade II*, 63–64, 88; *Kvinnopsykologi*, 1981, 159.

⁶² Key, *Kvinnopsykologi*, 1981, 159; *Barnets århundrade I*, 1911, 80–81.

⁶³ Key, *Kvinnopsykologi*, 1981, 159.

naisilla piti luonnollisesti olla oikeus ja vapaus myös ylioppilastutkintoon. Tutkinnoilla oli arvoa vain niille, jotka aikoivat opiskella pidemmälle. Tutkinnot tuottivat vain pelkkiä "kopioita". Oli virhe laittaa työt kouluun vain hankkimaan tutkintoa heidän odotellessaan todellista elämäntehtäväänsä. Naisen koko kehitys todelliseen yksilöllisyyteen, henkiseen terveyteen ja voimaan vääristyi opintojen vuoksi. Yksilölliselle kehitykselle tai syvällisempää tietämystä janoavalle niillä ei ollut olennaista merkitystä. Tavoiteltavampaa olisi Ellen Keyn mukaan ollut se, että olisi luotu kummallekin sukupuolelle ja kaikille yhteiskuntaluokille tarkoitettu "todellinen" kansakoulu. Tämän jälkeen olisi seurannut ilman pänttystä ja ilman ylimääräistä oppiainesta toteutettu ammatillinen koulutus. Tietoa etsivä tyttö olisi pitänyt moniaineisuuden sijasta ohjata yhteen tiettyyn opintosuuntaan.⁶⁴

Ellen Keyn mukaan koulujen tutkintopainotteisuus oli vielä tuhoisampaa tytöille kuin pojille: tytöt olivat alttiimpia koulun vaikutukselle, koska he olivat muun muassa aivan liian ylitunnollisia koulun antamien tehtävien suhteen. Pojat sen sijaan ottivat kaiken huomattavasti tyttöjä rennommin. Tytöt suorittivat kyllä tutkinnot, mutta ulkokohtaisesti. Näin opinnoista ei muodostunut heidän henkisen kasvunsa tekijää, vaan koulu tukahdutti tyttöjen persoonallisuuden vielä tehokkaammin kuin poikien.⁶⁵ Koulu latisti erityisesti tyttöjä myös siksi, että näillä oli vähemmän "selväpiirteinen", henkinen, mielenlaatu kuin pojilla ja lisäksi he olivat vastaanottavaisempia ja taipuvaisempia kuin pojat.⁶⁶ Ylipäättään Key ei hyväksynyt sitä, että naisten opintojen mitaksi oli otettu miesten opintosuoritukset ja tavoitteet.

Keyn mukaan ei kukaan, ei hänkään, halunnut estää nuoria naisia opiskelemasta tai menemästä työelämään, jos he sitä todella halusivat. Key toivoi kuitenkin, ettei hänen aikansa tytöistä kehittyisi sellaisia puolinaisia olentoja, joita 1800-luvun loppupuoli synnytti: näillä oli koulupojan sielu kehittymättömässä ja ylläritetussa tytön hahmossa ilman naisellista arvokkuutta tai miellyttävyyttä. Naisellisuus olisi pitänyt nostaa uudelleen kunniaan. Koulutuksen aikana olisikin sekä tyttöjen yksilöllisen inhimillisyyden että erityisen naisellisen puolen pitänyt olla keskiössä. Tyttökoulut, kuten koulu yleisemminkin olisi pitänyt uudistaa täysin. Jotain oli kyllä tehtykin, mutta näissä pyryissä oli jääty puolitiehen, koska oli seurattu miehisiä malleja.⁶⁷

Yhteiskoulussa tulevaisuuden naiskasvatuksen ja koulutuksen perusta

"[...] Ja lopuksi saavat pojat ja tytöt nauttia niissä yhteiskasvatuksen kaikista eduista, ilman että kenenkään erikoistaipumuksille tehtäisiin väkivaltaa yhteisen tutkintopakon yhdenmuotoiselle painolla..."⁶⁸

Tulevaisuuden koulun tuli Keyn mukaan herättää niin tytöissä kuin pojissa velvollisuudentunnetta palvella kerran kansalaisena yhteiskuntaa samalla kun sen tuli tukea heidän yksilöllisyytensä kehitystä. Jokaisen tuli etsiä omin alueensa, johon suuntautua, ja koulujen tuli kyetä tukemaan sitä, mutta ajan koulun aikaansaannokset olivat aivan päinvastaiset. Tulevaisuuden koulussa jokaisen tulisi oppia kunnioittamaan itseään ja muita, erilaisuutta ja samanlaisuutta, korosti Key. Oli ymmärrettävää, mikä

⁶⁴ Key, Kvinnopsykologi, 1981, 158–168; Missbrukad kvinnokraft, 1981, 64–66.

⁶⁵ Key, Kvinnorörelsen, 1908, 108–109.

⁶⁶ Key, Kvinnopsykologi, 165–166.

⁶⁷ Key, Missbrukad kvinnokraft, 1981, 64–65; Kvinnopsykologi, 1981, 158.

⁶⁸ Key, Barnets århundrade II, 1912, 79; ks. Ruotsissa käydystä yhteiskoulukeskustelusta ja sen kehityslinjoista tarkemmin (esim. Nordström 1987), Suomen yhteiskasvatuksen alkuvaiheista (Hakaste 1992).

oli parasta tehdä kuten muutkin, mikä taas jokaisen tuli tehdä omalla yksilöllisellä tavallaan. Goethelaisen "elämän uskonsa" mukaan Key korosti, että niin tyttöjen kuin poikien tuli ennen koulusta lähtöään ymmärtää omassa itsessään oleva pyhyys, jossa keskeistä on jumalan kaltaisen ihmissuvun kehittäminen. Tämä oli Keyn mukaan parasta uskonnon opetusta, mitä nuorille voitiin antaa.⁶⁹

Ellen Key oli vankkumaton yhteiskouluuuden kannattaja – yhteiskoulu tulisi olemaan tulevaisuuden koulumuoto. Koulu, jossa tytöt ja pojat alusta alkaen työskentelisivät yhdessä, opettaisi heitä ymmärtämään, kunnioittamaan ja auttamaan toisiaan ja luottamaan toisiinsa, mikä oli kaiken yhteistyön perusta. Hänen ehdottamansa yhteiskoulu olisi ollut hänestä tärkeä edellytys myös siveellisyys-, nais-, avioliittoja työläiskysymysten ratkaisemiseksi inhimillisellä tavalla. Yhteiskoulu olikin Keylle paljon enemmän kuin pedagoginen kysymys. Hän näki sen yhteiskunnan elämäkysymyksenä. Se lisäisi kaikilla elämäalueilla "terveyttä ja kauneutta"⁷⁰ Tulevaisuuden koulussa sekä pojat että tytöt saivat nauttia yhteiskasvatuksen etuja, ilman että kummankaan erikoisia taipumuksia sorrettaan yhteisten tutkintojen yhdenmukaisella painolla, samalla kun se olisi hionut kummankin luonteiden heikkouksia vastavuoroisessa vuorovaikutuksessa.⁷¹ Koulujen olisikin pitänyt olla todellisia yhteiskouluja, kuuluihan naisen ja miehen välinen yhteistyö ja yhteisvaikutus normaaliin luonnonjärjestykseen. Hänen mukaansa tyttö-, poika-, alkeis- ja kansakoulujen sijasta olisi pitänyt olla vain todellisia yhteiskouluja, joissa eri yhteiskuntaryhmien lapset, tytöt ja pojat, opiskelisivat alusta alkaen yhdessä. Kansakoulujen alaluokat olisi pitänyt korvata 8–10 lapsen kotikouluilla. Varsinaisten 9–10-vuotiaina alkavien koulujen olisi pitänyt olla yhteiskouluja.⁷²

Periaatteessa Keyn tulevaisuuden naisten koulutuksen peruslähtö-kohdat olivat yleisesti ottaen samat kuin hänen yleisemmässä kouluvisiossaan.⁷³ Kaiken ytimessä oli eriyttäminen, yksilöiden huomioon ottaminen ja aktiivinen opiskelu ja itseohjautuvuus. Koulun tulisi tukea jokaista löytämään oma tiensä. Omaehtoinen itseopiskelu (joka kestäisi koko elämän ajan) oli Keyn mukaan "kaiken aidon ja syvällisen sivistyksen omaksumisen todellinen perusta" – olihan hän itsekkin itseoppineen perikuva. Vain näin koulu kykenisi välittämään sivistystä, "joka on henki ja totuus." Lapsille oli jäättävä koulun ohessa aikaa muullekin elämälle. Koulu ei saanut riistää lapsilta itse elämää. Sitä paitsi elämä kokemuksineen on mitä keskeisin opettaja.⁷⁴

Lopputulema

Ellen Keyn elinvuodet osuivat yhteen keskeiseen länsimaisen kulttuurin murroskauteen, joka kosketti syvältä niin elinkeinoelämää, aatemaailmaa, kulttuuri- ja yhteiskuntaelämää kuin ihmisten arkipäivääkin.

Ellen Key kantoi erityistä huolta muun muassa siitä, että teollisuus vei naiset lapsilta, miehiltä ja kodeilta. Vaarana oli, että naiseus ja siihen keskeisesti liittyvät empaattisuus, rakkaus ja äitiys häviäisivät yhteiskunnasta, mikä estäisi näin koko ihmissuvun kehityksen. Ajan yhteiskunnalliset muutokset koskettivatkin erityisen merkittävästi naisten ja perheen elämää.

⁶⁹ Key, Kvinnopsykologi, 1981, 161–162.

⁷⁰ Key, Barnets århundrade II, 1912, 112–115; Kvinnopsykologi 1981, 159–160.

⁷¹ Key, Kvinnopsykologi, 1981, 160. (ks. ajan yhteiskouluuuden perusteluista Suomessa vaikkapa Hagman 1897).

⁷² Key, Barnets århundrade II, 1912, 112–114.

⁷³ Ks. Lengbom 1977; Tähtinen 2001.

⁷⁴ Key, Kvinnopsykologi, 1981, 160–161.

Ellen Key ei ehkä ollut originelli ajattelija tai ideologi, kuten Wikander⁷⁵ toteaa, vaan paremmin aikansa uusien virtausten herkkä tulkki ja välittäjä. Hänen ihmiskäsityksessään ja maailmankuvassaan yhdistyivät individualismi ja sosialismi, antikristillisyys ja goethelainen "elämän usko", evolutionismi rodunjalostamispyrkimyksineen, rakkauden vapauden aate ja humanistisen tradition arvomaailma. Näin hänen näkemyksistään muodostui moniulotteinen konstruktio ja tulevaisuuden visio, joka vielä sata vuotta myöhemmin puhuttelee ja pysäyttää lukijansa pohtimaan usein itseltään selvinä pidettyjä asioita, vaikka ei kaikessa voisikaan yhtyä hänen käsityksiinsä. Keyn tekstien herättävyyttä lisää osaltaan hänen kielensä terävyys, värikkyys ja poleemisuus. Vaikkei Ellen Key omasta ajastaan juuri löytänyt ihmiskunnan ja kulttuurin kehitykseen viittaavia merkkejä, perusevolutionistina hän syvimmiltään uskoi elämän, luonnon, ihmisen ja yhteiskunnan kehitykseen ja uudistumiseen.⁷⁶

Keyn naiskäsityksen ja äitiyden korostamisen voi ohittaa helposti leimaamalla ne konservatistiseksi, kuten monet hänen aikansa porvarillisen naisasialiikkeen edustajat tekivätkin (tosiasiassa hänen ajattelunsa sisälsi sekä konservatistiseksi että erittäin radikaaleiksi luokiteltavia elementtejä), ja hänen sanomansa voi halutessaan leimata yksioikoisesti aikansa eläneeksi, kuten esimerkiksi Rönnberg tekee.⁷⁷ Kuitenkin, kuten Kinnunen⁷⁸ on todennut, usein on jäänyt huomaamatta Keyn tekemä selkeä ero "uuden" ja "vanhan" välille. Hän korosti naisten niin ulkoista kuin sisäistäkin vapautumista ja persoonallisuuden kasvua. Lisäksi hän näki välttämättömäksi naisten aseman kaikkinaisen vahvistamisen miehiin nähden ja perheessä: Naimisissa olevien naisten tuli saada täysivaltaisuus ja äänioikeus ja äidin aseman lapsen suhteen olisi pitänyt tulla keskeisemmäksi ja määräävämmäksi kuin isän esimerkiksi avioerojen yhteydessä. Ylipäätään Ellen Key korosti naisten tasa-arvoisuutta suhteessa miehiin niin avioliitossa ja perheessä kuin laajemminkin yhteiskunnassa. Periaatteessa naisilla tuli Keyn mukaan olla samanlaiset mahdollisuudet ja oikeudet kuin miehilläkin, vaikka naisten ja miesten ominaisuudet erosivatkin toisistaan merkittävästi ja vaikka naisten oikea paikka yleisesti ottaen olikin koti ja perhe. Mutta perheen, kuten äitiydenkin on uudistuttava. Ellen Keyn mukaan "uusi äitiys" erosi vanhasta esimerkiksi siinä, että äidit osaisivat rakastaa, hoitaa kotia ja lapsia, kun aiemmassa naisideaalissa ei näihin ominaisuuksiin ollut juurikaan kiinnitetty huomiota.

Ellen Keyltä ei juuri liennyt sympatiaa sen paremmin vanhaan takertujille kuin aikansa "vapautuneille" naisillekaan. "Vapautuneet" eivät olleet oivaltaneet äitiyden luomia suuria mahdollisuuksia naisten kehittymisen tai naisten persoonallisten kykyjen käyttämisen ja toteuttamisen kannalta. He kokivat Keyn mukaan lasten synnyttämisen, heidän hoitamisen ja kasvattamisen passiiviseksi toiminnaksi ja kodin ahdistavaksi kammioksi. Sen sijaan "uudet äidit" olisivat aivan eri lailla tietoisia elävään elämään liittyvästä luomisilosta ja sen antamista luomisvoimista. Näin äitiys koettaisiin naisten tärkeimmäksi tehtäväksi samalla kun se avaisi heille yhden keskeisen vapautumisen ja itsensä toteuttamisen mahdollisuuden, jonka kautta heille avautuisi kokonaan uusi maailma. Ylipäätään Key näki, että kansalla, joka ei pidä lasta avioliiton ja perheen suurimpana onnena, ei ole toivoa eikä tulevaisuutta. Naisten ja äitien merkitys kulttuurin ja ihmisyyden kehitykselle on väistämättä ainakin

⁷⁵ Wikander 1994.

⁷⁶ Ks. tarkemmin Keyn perusideologiasta Wittrock 1954; Ambjörnsson 1974; Lengborn 1977; myös Tähtinen 2001, 322–326.

⁷⁷ Rönnberg 1996.

⁷⁸ Kinnunen 1993.

yhtä arvokas kuin miesten, jos ei arvokkaampi. Molemmat täydentävät toisiaan. Naisten pitäisi hänen mukaansa rakentaa omat arvostuksensa, identiteettinsä ja tavoitteensa tästä periaatteesta käsin.

Ellen Keyn aikansa naiskasvatuksen kritiikki ja uuden visiointi liittyivät saumattomasti hänen yleisempään kasvatuseritteluunsa ja naiskäsitykseensä sekä äitiyden korostamiseensa. Hänen kritiikkinsä ajan kouluja kohtaan oli murskaava, oli kyse sitten naisten tai miesten koulutuksesta. Koko koulujärjestelmä olisi pitänyt uudistaa perusteellisesti: koulun olisi pitänyt antaa todellisia eväitä elämään ja tukea muun muassa yksilöllisyyden, vastuuntunnon, itsenäisen ajattelun ja ihmisyyden kehitystä eikä tukahduttaa näitä. Naiskasvatuksen ja -koulutuksen keskeisin ongelma nousi siitä, että sen perustaksi oli omittu miehiset kriteerit kaikkine tutkintopainotuksineen, kun tämän kehittämisen olisi pitänyt perustua naisten omiin tarpeisiin ja lähtökohtiin. Toisaalta Ellen Keyn yksi keskeisimpiä vaatimuksia oli tyttöjen ja poikien yhteinen koulu, yhteiskoulujärjestelmä. Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut, sitä että koulu olisi ollut kaikille yhdenmukainen, vaan eriytymisen olisi pitänyt olla pikemminkin sääntö kuin poikkeus niin yksittäisten poikien ja tyttöjen kuin myös sukupuolten välillä. Merkittävämpi eriytyminen sukupuolen mukaan olisi tapahtunut vasta perusopetuksen jälkeen. Naisten olisi pitänyt keskittyä ennen kaikkea äitiyteen liittyviin tehtäviin, mutta myös muihin naisille sopiviin ammatteihin johtavaan koulutukseen – vain harvojen poikkeusten kohdalla olisivat tulleet kysymykseen teoreettiset opinnot. Tyttöjen ammattikoulutus, ja laajemminkin peruskoulutus, oli kuitenkin tärkeää, koska näin naisten ei tarvinnut mennä naimisiin "leivän vuoksi". Erityisen painon Key antoi perheen hoitamiseen ja äitiyteen liittyvien taitojen ja valmiuksien opetukselle tyttöjen perusasteen jälkeisessä kasvatuksessa ja koulutuksessa. Key esittikin jo varhaistuotannossaan naisille suunnattujen lastenhoitokurssien järjestämistä ja luonnosteli niiden yleisiä lähtökohtia. Äitiyttä tukevan naisten koulutuksen olisi hänen mukaansa pitänyt olla pakollinen miesten asevelvollisuuden tapaan. Kaiken kaikkiaan naisten koulutuksessa olisi pitänyt olla keskeistä heidän yksilöllisten persoonallisuksiensa ja naiseutensa tukeminen ja äitiyteen vaadittavien valmiuksien ja ominaisuuksien kehittäminen. Kotia kohtaan tunnettu rakkaus oli naiselle, samoin kuin miehelle, keskeinen myös hänen oman henkisen vapautumisensa ja persoonallisuuden kehityksensä takia.⁷⁹

Vaikka Ellen Key saikin monelta taholta kritiikkiä käsityksistään naisesta, avioliitosta, perheestä ja äidin roolista, kannettiin sekä porvarillisen naisasialiikkeen ja sosialistisnaisten keskuudessa että yleisemminkin yhteiskunnassa 1900-luvun vaihteessa ja seuraavina vuosikymmeninä huolta perheestä ja äitiydestä sekä kotitalouden ja lastenhoidon opettamisesta nuorille naisille ja äideille. Näin naisasialiikkeiden nais-, perhe- ja äitiyspainotukset vastasivat yleisellä tasolla pitkälti Keyn esityksiä ja vaatimuksia. Myös naisten ja miesten erilaisuuden korostamiseen sitouduttiin – koti nähtiin yleisesti niin lapsen kuin yhteiskunnankin kehtona. Myös Keyn vaalima yhteiskoulujärjestelmä sai asteittain yhä voimakkaampaa kannatusta ja muodostui useissa länsimaissa keskeisimmäksi koulumuodoksi 1900-luvun aikana. Toisaalta näiden kaikkienkin kehitykseen voi katsoa ainakin osittain liittyvän Keyn varoittaman miehisten mallien omaksumisen. Myös naisten siirtymiseen kodin ulkopuolisille ammattikentille liittyy runsaasti miehisten kriteerien omaksumista. Naisten niin sanottu kaksoistaakka, työn ja kodin hoitaminen, ei ole ainakaan vähentynyt 1900-luvun aikana, kaikesta tekniikan ynnä muun kehityksestä huolimatta, pikemminkin päinvastoin.

⁷⁹ Ks. myös Abjörnsson 1974, 122–215.

LÄHTEET

Painetut lähteet

Ellen Keyn omat teokset

Barnets århundrade I–II. Stockholm Albert Bonniers förlag. 2.p. (1911–1912)

Individualismi ja Sosialismi. Joitakin ajatuksia harvalistosta ja enemmistöstä (1908, alkuperäisteos 1895, tarkastettu uusintapainos 1901; suom. viimeksi mainitusta nimimerkki O.N—nen.) Turku: Sosialistinen Kirjapaino-Osuuskunta.

Kvinnorörelsen, Stockholm: Albert Bonniers förlag, 1909.

Lifslinjer I:1 (1903) Stockholm: Albert Bonniers förlag.

Missbrukad kvinnokraft: Kvinnopsykologi. Med förord., kronologisk översikt och inledning om Ellen Key i kulturrevolutionen av Björn Sjö-vall. Årsböcker i Svensk undervisningshistoria. Ärgång LXI 1981, Volym 149. Stockholm–Upsala (1981, alkuperäiset teokset v. 1896, 4. uusintapaino v. 1914.)

— teos sisältää kolme pääteemaa: Missbrukad kvinnokraft; Naturenlig arbetsområden för kvinnan ja Kvinnopsykologi och kvinnlig logik.

Kvinnopsykologi, ks. Missbrukad kvinnokraft.

Sivistys. Muutamia näkökohtia. (1909, alkup. 1897, suom. Olga Taino). Turku: Sosialistin Kirjapaino-Osuuskunta.

Tankebilder, förra delen (1898).

Tutkimuskirjallisuus

Ambjömsson, Ronny 1974. Samhällsmodern. Ellen Keys kvinnouppfattning till och med 1896. Göteborg.

Agonito, Rosemary 1977. History of Ideas on Woman. New York: A Perigee Book.

Alanen, Liia, Haaparanta, Leila & Lumme, Terhi. (toim.) 1985. Nainen, järki ja ihmisarvo. Esseitä filosofian klassikoiden naiskäsityksistä. Porvoo - Helsinki -Juva: WSOY.

Allen, A.T. 1991. Feminism and Motherhood in Germany, 1800-1914. New Brunswick, New Jersey: Rutgers University Press.

Berriot-Salvadore, Evelyne 1993. The Discourse of Medicine and Sciences. Teoksessa N.Z. Davis & A. Farge (toim.) A History of Women in the West III. Renaissance and Enlightenment Paradoxes. Cambridge & London: Harvard University Press, 348–388.

Bruhn, Karl 1968. 1900-luvun pedagogisia virtauksia. Helsinki: Otava.

Bruun, Amanda 1934. Suomen Naisyhdistyksen toimintaa naisten ammattilojen ja ammattikasvatuksen edistämiseksi. Puoli vuosisataa nais-asiatyötä. Suomen Naisyhdistyksen 50-vuotisjuhlajulkaisu 1884–1934. Helsinki: Otava, 61–67.

Ehrenreich, Barbara & English Deirdre 1979. For Her Own Good. 150 Years of the Experts' Advice to Women. London: Pluto Press.

Hagman, Lucina 1897. Kokemukseni yhteiskasvatuksesta. Porvoo: Werner Söderström.

Hakaste, Saara 1992. Yhteiskasvatuksen kehitys 1800-luvun Suomessa sekä vastaavia kehityslinjoja naapurimaissa. Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitoksen Tutkimuksia 133.

Halila, Aimo 1949. Suomen kansakoululaitoksen Historia I ja II. Porvoo - Helsinki: WSOY.

Hallsten, Ilmi 1934. Pääkohtia Suomen Naisyhdistyksen 50-vuotisesta toiminnasta. Teoksessa Puoli vuosisataa naisasiatyötä. Suomen Naisyhdistyksen 50-vuotisjuhlajulkaisu 1884–1934. Helsinki: Otava, 7–51.

Halmesvirta, Anssi 1995. Kansallisen vastustuskyvyn puolesta. Konrad Reijo Waara ja degeneraation idea 1880–1918. Teoksessa M. Lahtinen (toim.) Historiallinen arkisto 105, 7–69.

- Harmaja, Laura 1934. Suomen Naisyhdistys kotitalouden kohottajana. Teoksessa Puoli vuosisataa naisasiatyötä. Suomen Naisyhdistyksen 50-vuotisjuhlajulkaisu 1884–1934. Helsinki: Otava, 52–60.
- Helén, Ilpo 1997. Äidin elämän politiikka. Naissukupuolisuus, valta ja itsesuhde Suomessa 1880-luvulta 1960-luvulle. Helsinki: Gaudeamus.
- Hirdman, Yvonne 1992. Den socialistiska hemmafrun och andra kvin-nohistorier. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Holm, Ulla M. 1993. Modrande & praxis. En feministfilosofisk undersök-ning. Göteborg: Daidalos.
- Honkanen, Katriina 1993. Vilken kvinna: Om uppfattningar om kvinnor inom kvinnorörelsen och feministisk teon. Naistutkimus vol. 6 (3), 50–58.
- Honkanen Katriina 1996. Nainen. Teoksessa A. Koinunen & M. Liljeström (toim.) Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino, 139–157.
- Jaakkola, Kerttu 1990. Tampereen Naisyhdistys 1890–1990. Tampere: Tampereen Naisyhdistys ry.
- Jallinoja, Riitta 1983. Suomalaisen naisasialiikkeen taistelukaudet. Naisasialiike naisten elämäntilanteen muutoksen ja yhteiskunnallis-aatteellisen murroksen heijastajana. Porvoo-Helsinki-Juva: WSOY.
- Jallinoja, Riitta 1984. Nainen 1800-luvun murroksessa. Teoksessa A. Kostiainen (toim.) Nainen historiassa. Turun yliopiston historian laitos, Historian perintö 10, 138–147.
- Kemiläinen, Aira 1993. Suomalaiset, outo pohjolan kansa. Rotuteoriat ja kansallinen identiteetti. Suomen Historiallisen Seuran Historiallisia Tutkimuksia 177.
- Ketonen, Liisa 1977. Suomen tyttökoulut autonomian aikakaudella. Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitoksen Tutkimuksia N:o 53.
- Kinnunen, Tiina 1993. Johdatus Ellen Keyn feministiseen teoriaan. Ylistyslaulu naisellisuudelle. Naistutkimus vol. 6 (3), 30–40.
- Kinnunen, Tiina 1993. Naisellisuus uhattuna? – Ellen Key, Hedwig Dohm ja naisemansipaatio. Teoksessa M. Klinge, K., Mustakallio, K.- M. Nenonen, L. Savunen & T., Vainio. Historian päiviä. Päivi Setälän 50-vuotisjuhlakirja. Jyväskylä: Gummerus, 25–33.
- Kivinen, Osmo 1988. Koulutuksen järjestelmäkehitys. Peruskoulutus ja valtiollinen kouludoktriini Suomessa 1800- ja 1900-luvuilla. Turun yliopiston julkaisuja sarja C, osa 67.
- Korppi-Tommola, Aura 1984. Naisten koulunkäyntimahdollisuuksien laajeneminen vuoden 1800 jälkeen. Teoksessa Auvo Kostiainen (toim.) Nainen historiassa. Turun yliopiston historian laitos, Historian perintö 10, 148–167.
- Lengborn, Thorbjörn 1977. En studie i Ellen Keys pedagogiska tänkande främst med utgångspunkt från "Barnets århundrade" Årsböcker i svensk undervisningshistoria 140. Stockholm: Föreningen för svensk undervisningshistoria.
- Lindholm, Marika 1991. Swedish Feminism, 1835 -1945: A Conservative Revolution Journal of Historical Sociology vol. 4 (2), 121–142.
- Lloyd, Genevieve 2000. Miehen järki. "Mies" ja "Nainen" Länsimaisessa filosofiassa. Tampere: Vastapaino.
- Manss, Ulla 1994. Kvinnofrigörelse och moderskap. En diskussion mellan Fredrika-Bremer-förbundet och Ellen Key, Teoksessa U. Wikander (toim.) Det evigt kvinnliga. En historia om förändring. Tidens förlag, 51–79.
- Manss, Ulla 1997. Den sanna frigörelsen. Fredrika-Bremer-fölbundet 1884 1921. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Mattila, Markku 1999. Kansamme parhaaksi. Rotuhygieniä Suomessa vuoden 1935 sterilointilakiin asti. Bibliotheca historica 44. Helsinki: SHS. •
- Melander, Ellinor 1994. Vän eller fiende? Ellen Keys mottagande i sekels-kiftets tyska kvinnorörelse. Teoksessa U. Wikander (toim.) Det evigt kvinnliga. En historia om förändring. Tidens förlag, 103–133.

- Nordström, Marie 1987. Pojkskola, Flickskola, Samskola. Samundervisningens utveckling i Sverige 1866–1962. Lund University: Bibliotheca historica Lundensis 62.
- Oalday, Ann 1986. Feminism and motherhood. Teoksessa M. Richards & P. Light (toim.) *Children of Social Worlds. Development in a Social Context*. Cambridge: Polity Press.
- Offen, Karen 1998. Contextualizing the Theory and Practice of Feminism in Nineteenth-Century Europe (1789–1914). Teoksessa R. Bridenthal, S.M. Stuard & M.E. Wiesner. *Becoming Visible. Women in European History*. 3. Ed. Boston, New York: Houghton Mifflin Company, 327–355.
- Offen, Karen 2000. *European Feminisms 1700–1950. A Political History*. Stanford: Stanford University Press.
- Ollila, Anne 1991. Kotitalous naisliikkeen ongelmana. *Historiallinen Arkisto* (89), 2, 127–137.
- Ollila, Anne 1993. Suomen kotien päivä valkenee... Marttajärjestö suomalaisessa yhteiskunnassa vuoteen 1939. *Bibliotheca historica* 44. Helsinki: SHS.
- Richardson, Gunnar 1990. *Svensk utbildningshistoria. Skola och samhälle förr och nu*. Lund: Studentlitteratur.
- Rönnerberg, Margareta 1996. *The Century of the Child, Part II: Back to the Future or Forward to the Past?* Teoksessa E. Hujala (toim.) *Childhood Education. International Perspectives*. University of Oulu, Early Education Center: Finland Association for Childhood Education International.
- Sowerwin, Charles 1998. Socialism, Feminism and the Socialist Women's Movement. In Renate Bridenthal, Susan M. Stuard & Merry E. Wiesner. *Becoming Visible. Women in European History*. 3. Ed. Boston, New York: Houghton Mifflin Company, 357–387.
- Sulkunen, Irma 1991. Suomalainen naisasioliike ja naisemansipaatio. Teoksessa I. Sulkunen (toim.) *Retkiä naishistoriaan*. Helsinki: Hanki ja jää, 90–94.
- Turpeinen, Oiva 1987. Lastensuojelu ja väestönkehitys. Lastenhuollon lääkinöllinen ja sosiaalinen kehitys Suomessa. Teoksessa Panu Pulma & Oiva Turpeinen. *Suomen lastensuojelun historia*. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto, 269–465.
- Tuulio, Tyyni 1975. Suomen naisyhdistyksen yhdeksän vuosikymmentä. *Historiallinen arkisto* 67. Helsinki: SHS, 329–370.
- Tähtinen, Juhani 2001. Ellen Key – Uuden kodin, lastenkasvatuksen, koulun ja yhteiskunnan asianajaja. Teoksessa R. Huhmarniemi, S. Skinnari & J. Tähtinen (toim.) *Platonista transmodernismiin. Juonteita ihmisyyteen, ihmiseksi kasvamiseen, oppimiseen, kasvatukseen ja opetukseen. Kasvatusalan tutkimuksia – Research in Educational Sciences* 2. Helsinki: Suomen Kasvatustieteellinen Seura, 321–351.
- Wikander, Ulla 1994. *Sekelskiftet 1900. Konstruktion av en ny gammal kvinnlighet*. Teoksessa U. Wikander (toim.) *Det evigt kvinnliga. En historia om förändring*. Tidens förlag, 7–26.
- Wilkama, Sisko 1938. Naissivistuksen periaatteiden kehitys Suomessa 1840–1880-luvuilla. *Pedagogis-historiallinen tutkimus*. Historiallisia tutkimuksia XMII. Helsinki.
- Wittrock, Ulf. 1953 *Ellen Keys väg från kristendom till livstro*. Uppsala Universitet.
- Wollstonecraft, Mary 1977 (alkup. 1792). *The Effects of Discrimination Against Women*. Teoksessa Agonito, Rosemary. *History of Ideas on Woman*. New York: A Perigee Book.

Artikkeli on julkaistu: 20.05.2026

Tekstiviittaus:

Tähtinen, Juhani 2026. Ellen Keyn näkökulmia naiskysymykseen, naisten kasvatukseen ja koulutukseen 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa Kasvatuksen historian ENSYklopedia. Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historian seura. https://www.kasvhistseura.fi/sites/kasvhistseura.fi/files/Ellen_Key_nais- ja_kasvatuskysymys.pdf.